

ItK 5-6

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA 1990

A TARTALOMBÓL

- Klanczay Tibor*: Egyetem Magyarországon Mátyás korában
Hopp Lajos: Egy keresztény fejedelem Fohászai
Korompay H. János: A népköltészet szerepe Erdélyi János irodalomkritikájának első korszakában

Szemle

- Winkler-kódex 1506 (*Madas Edit*)
Medicusi és borbélyi mesterségek (*Varga Imre*)
Andrea Seidler — Wolfram Seidler: Das Zeitschriftwesen im Donauraum zwischen 1740 und 1809 (*Tarnai Andor*)
Les Lumières en Pologne et en Hongrie (*Ferenczi László*)
Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában” (*Mezei Márta*)
Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia (*Madarász Imre*)
Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť (*Balogh Magdolna*)

Bán Imre 1905–1990 (*Tarnai Andor*)

Tolnai Gábor 1910–1990 (*Kovács Sándor Iván*)

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1990. XCIV. évfolyam 5-6. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Komlós Tibor

felelős szerkesztő

Bíró Ferenc

Dávidházi Péter

Horváth Iván

Kiss Ferenc

Kulcsár Péter

Szabó G. Zoltán

Tamás Attila

Tarnai Andor

Tverdota György

Veres András

*

Kádár Judit

technikai szerkesztő

- Klaniczay Tibor*: Egyetem Magyarországon Mátyás korában 575
Hopp Lajos: Egy keresztény fejedelem Fohászai 613
Korompay H. János: A népköltészet szerepe Erdélyi János irodalomkritikájának első korszakában 629

Műértelmezés

- Fried István*: A könnyelműek 648
Bókay Antal: József Attila: Az a szép, régi asszony 656

Textológia

- Schramkó Péter*: A „Csepreg városának 1621. esztendőben lett veszedelméről való ének” újabb variánsa 669
Szabó G. Zoltán: Egy ismeretlen Kölcsey-vers és egy versváltozat 672
Schweitzer Pál: Vitázó megjegyzések Ady Endre összes versei kritikai kiadásának második kötetéhez 674

Műhely

- Jankovits László*: A Heliasok mítosza Janus Pannonius költészetében 686
Farkasdy Dezső: A Károlyi-biblia keletkezéséhez 700
Kovács Sándor Iván: Kutattam Árkádiában én is... 711
Bencze Lóránt: Egy nemzeti bibliafordításról Verseghy olvasása közben 723
Kádár Judit: I. A. Fessler hatása Julia Pardoe „magyar-ság-képére” 730

Adattár

- Csonka Ferenc*: Ismeretlen vers Hunyadi Mátyásról 744
Gömöri György: Pázmány Péter ismeretlen levele I. Rákóczi Györgyhez 746

Szemle

- Winkler-kódex 1506 (*Madas Edit*) 751
 Medicusi és borbélyi mesterségek (*Varga Imre*) 753
 Les Lumières en Pologne et en Hongrie (*Ferenczi László*) 756
 Andrea Seidler — Wolfram Seidler: Das Zeitschriftwesen im Donauraum zwischen 1740 und 1809 (*Tarnai Andor*) 759
 Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában” (*Mezei Márta*) 761
 Venezia, Italia e Ungheria tra decadentismo e avanguardia (*Madarász Imre*) 764
 Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť (*Balogh Magdolna*) 766

SZERKESZTŐSÉG

1118 Budapest

Ménesi út 11-13.

EGYETEM MAGYARORSZÁGON MÁTYÁS KORÁBAN

Mátyás korának kulturális teljesítményére elsősorban a sok nagy eredmény, a budai és visegrádi palota, a Corvina-könyvtár, a Budára sereglett humanisták tevékenysége, az ideáramló vagy itt készült reneszánsz műalkotások sokasága a jellemző. De voltak sajnos kudarcok is: bár Budán igen hamar, sok más országot megelőzve nyomda működött, a könyvnyomtatás mégsem tudott meggyökerezni a következő század derekéig és bár Mátyásnak — illetve humanista munkatársainak — az egyik első kulturális kezdeményezése a pozsonyi egyetem alapítása volt, a nagy király halálakor mégsem működött universitas az országban, s még 150 évig kellett várni az első, ma is fennálló egyetem megszületésére.

A könyvnyomtatás meghonosodásának a sikertelenségére a szakirodalom elégséges magyarázatot talált már, az egyetemalapítás kudarcát illetően azonban még ma sem látunk tisztán, csupán feltevésekre vagyunk utalva. Nehéz is bármi bizonyosat mondani, amíg oly kevés forrással rendelkezünk, amíg ismereteink a legalapvetőbb kérdésekben is felette hézagosak.¹ Szerencsére az elmúlt negyedszázadban valamelyest javult a helyzet, főként Vendelín Jankovič, Isnard W. Frank, Karol Rebro, Domonkos László, Gábel Astrik és Csapodi Csaba jóvoltából.²

Vitéz, vagy Mátyás egyeteme?

Janus Pannonius 1465. május 19-én nyújtotta át II. Pál pápának Mátyás supplicatióját, melyben Magyarország valamely városában egyetem létesítésének engedélyezését kérte. A pápa még aznap ráírta a kérvényre beleegyező döntését — fiat ut petitur — s kiállította az alapítást engedélyező bullát. Ezt azonban a szentszéki adminisztráció nem a kérvényező királynak, hanem az esztergomi érseknek és a pécsi püspöknek címezte, őket hatalmazva fel az új egyetem megszervezésére a király által kijelölt helyen.³ Ez a kettősség némi fejtörést okozott a kutatóknak, nem értvén, hogy

¹ A mindmáig legteljesebb összefoglalás: CSÁSZÁR Mihály, *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Oklevéltárral*. Pozsony 1914.

² Vö. Vendelín JANKOVIČ, *O budovách Academie Istropolitány*. In *Monumentorum tutela, Ochrana pamiatok*. Bratislava I 1966. 47–61; Isnard W. FRANK, *Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Preßburg aus dem Jahre 1467*. In *Zeitschrift für Ostforschung*, XVI 1967. 418–439; Vendelín JANKOVIČ, *O budovách Academie Istropolitány*. In *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí*. Szerk. L'udovit HOLOTÍK, Antun VANTUCH, Bratislava 1967. 94–99; Karol REBRO, *Istropolitana a Bologna, uo.*, 5–24; Uő., *K dejinám Academie Istropolitány*. In *Slovenská Archivistika*, II 1967. 3–28; Leslie S. DOMONKOS, *The Origins of the University of Pozsony*. In *The New Review, a Journal of East-European History* IX 1969. 270–289; Astrik L. GABRIEL, *The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony*. Frankfurt am Main 1969; Csaba CSAPODI, *Ein erhalten gebliebenes Buch der „Academia Istropolitana“*. In *Armarium. Studia ex historia scripturae, librorum et ephemeridum*. Szerk. Piroška DEZSÉNYI SZEMZŐ, László MEZEY, Bp. 1976. 45–48.

³ Mindkét irat közölve: CSÁSZÁR, i. m. 101–104.

végül is Vitéz János (együtt Janus Pannoniusszal?) vagy Mátyás volt-e a kezdeményező és melyik játszotta a döntő szerepet a pozsonyi egyetem alapítása során. Pedig egyáltalán nem volt szokatlan az a gyakorlat, hogy a király nevében beadott kérvényre a Szentszék a választ az illetékes egyházi tisztségviselőnek adta meg, őt tekintve az ügy igazi kezdeményezőjének s tőle várva az intézkedések megtételét. Ilyesmire számos példát idézhetünk. Magának a pozsonyi egyetemenek a történetéből is ismerünk hasonló eseteket: 1467-ben Mátyás nevében készült az egyetemen tanító egyházi személyek dispensatiója érdekében írt supplicatio, vagyis annak kérése, hogy az előbbieknél pozsonyi tartózkodásuk, s ottani munkásságuk idején is megtarthassák eredeti beneficiumuk jövedelmét.⁴ Bár ez esetben csak a pápának a kérvényre írt, 1467. július 22-én kelt beleegyező határozatát ismerjük, a válaszlevelet nem, egészen biztos, hogy azt nem a királynak, hanem csak az érseknek címezhatték. Miként az 1469. január 31-én, a pozsonyi klarisszák helyébe domonkos szerzetesek telepítése ügyében, Mátyás nevében írt beadványra szintén az esztergomi érsek kapta meg a beleegyező választ.⁵ Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen mindegyik esetben az egyház belső ügyeit érintő kérdéssről volt szó. Miként akkor is, midőn Kárai László óbudai prépostnak 1471. január 15-én II. Pál Mátyás király supplicatiójára engedélyezi, hogy lerombolja a prépostság régi templomának a falait, melyek az újnak a külsejét elcsúfították.⁶ Nyilvánvaló, hogy az ilyen és ehhez hasonló esetekben mindig az érdekelt egyházi személy a kezdeményező. Nincs semmi meglepő abban, hogy a prímási széket 1465 februárjában frissen elfoglaló Vitéz János egyik első lépése volt az egyetem nélküli ország számára universitásról gondoskodni. Ez nyilván a király tudtával és helyeslésével történt, de a gondolat inkább a nagy tapasztalatú és a művelődés ügyét évtizedek óta előmozdító érsektől származhat, mint a 22 éves, s eddig elsősorban katonai kérdésekkel elfoglalt uralkodótól.

De ha nem is Mátyás volt a kezdeményező, s ha a pápai bulla az érseket bízta is meg az egyetem szervezésével, az új intézmény helyének kijelölését kifejezetten a király hatáskörébe utalta. Korábban ez nem volt szokásos, a pápák mindig egy adott helyen, városban létesítendő egyetemhez adták hozzájárulásukat. A XV. század második felében azonban már nem egyedülálló, hogy nem egy város, hanem egy ország kap egyetemet. Tíz évvel a magyarországi egyetem alapítólevele után, 1475-ben IV. Sixtus pápa például I. Keresztély dán király kérésére a lundi érseket hatalmazta fel arra, hogy studium generalét létesítsen bármely a király által választott helyen, aki azután 1478-ban a főváros, Koppenhága mellett döntött.⁷ Ebben a pozsonyival teljesen analóg helyzetben tehát az egyetemszervezés szintén az egyházi tisztségviselő feladata, míg a hely kiválasztása az országos érdekeket legjobban mérlegelni hivatott uralkodó joga. Vagyis mindkét esetben az egyháznak alárendelt, de országos érdekeket szolgáló, nem eleve helyhez kötött, „nemzeti” intézményről volt szó.

⁴ Közölve: REBRO, *K dejinám...* 22.

⁵ Közölve *uo.* 22–25.

⁶ BALOGH Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában.* Bp. 1966. I, 275.

⁷ ASTRİK L. GABRIEL, *Universities.* In *Dictionary of the Middle Ages*, szerk. Joseph R. STRAYER, New York XII, 290. Az alapító bulla közölve: Henning MATZEN, *Universitets Retshistorie 1479–1879.* Kjøbenhavn 1879. App. 1–2.

Kérdés, hogy az Universitas Histropolensis, vagy Istropolitana⁸ esetében az egyházi és világi hatalom között egyetértés volt-e az egyetem székhelyének kijelölésekor. Többen feltételezték, hogy Pozsony választása az érsek akarata ellenére történt, mert ő eredetileg Esztergomban szerette volna az új intézményt létrehozni.⁹ Bár ennek lehetőségét nem lehet kizárni, e feltételezést semmiféle adat sem támogatja. Miként azt sem, hogy Mátyás eredetileg fővárosát óhajtotta volna az egyetem székhelyéül, de mivel ez a veszprémi püspökség területén feküdt, az egyetem megszervezésére viszont az esztergomi érsek kapott felhatalmazást, Pozsony végül kompromisszum eredménye lett.¹⁰ Lehet, hogy az ország nyugati szélén lévő metropolis kiválasztásakor a királynak politikai céljai lehettek, netán a cseh husziták ellen éppen érlelődő fellépéséhez amolyan ideológiai bázisnak szánta.¹¹ Ha ez a szempont is szerepet játszott, ezzel Vitéz is egyetérthetett, hiszen a cseh kérdésben ekkor még semmiféle nézeteltérést sem fedezhetünk fel Mátyás valamint az érsek és Janus Pannonius felfogása között. Pozsony választását azért is igyekezett a kutatás valamiféle kényszer-megoldásként értelmezni, mert úgy vélte, hogy az immár száz éves, sikerekben gazdag bécsi egyetem közelsége eleve előnytelenné teszi helyzetét, konkurrenciájával bénítólag hathat az ifjú intézményre. Egy negyed százada publikált forrás azonban éppen ennek ellenkezőjéről győz meg bennünket és kétségtelenné teszi, hogy a pozsonyi alapítás Vitéz János szándékaival egybehangozón történt, sőt talán éppen ő sugallta a királynak a város kijelölését.

Ennek a forrásnak, a pozsonyi egyetemre vonatkozó kútfők között vitán felül az egyik, ha nem a legjelentősebbnek az ismeretét Isnard W. Frank osztrák domonkos kutatónak köszönhetjük, aki azt — egy az új ismereteket hasznosító kiváló tanulmány kíséretében — 1967-ben közreadta.¹² Mivel ezt a publikációt eddig sem a magyarországi, sem a szlovákiai kutatás nem hasznosította, szükséges röviden ismertetni miről van szó. Három iratról: Leonhard Huntpichlernek, a bécsi domonkos rendház egyik prominens tagjának, a bécsi egyetem teológia-professzorának 1467. július 6-án Vitéz

⁸ A közkeletűvé vált „Academia Istropolitana” elnevezés helyett szándékosan az egykorú forrásokban szereplő névváltozatokat használok. A pozsonyi egyetem fennállása alatt hívták azt universitasnak, studium generalénak, universale gymnasiumnak, de sohasem academiának. Ez utóbbi terminus ekkor kizárólag humanista tudós társaságot jelentett, s csak később kezdték oktatási intézményre is vonatkoztatni. Legkorábban egy 1490 körül Itáliában kelt írásban, Virunius Ponticusnak Taddeo Ugoletohoz intézett levelében fordul elő az „academia” nevezet a pozsonyi egyetemmel kapcsolatban. (Közölve: *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Kiad. Eugenius ÁBEL, Stephanus HEGEDŰS, Bp. 1903. 500–501.) Hazai forrásban pedig legkorábban 1544-ből adatolható: amikor Ujlaky Ferenc pozsonyi prépost a volt egyetemi ingatlanok tulajdonjoga ügyében Pozsony városához intézett beadványában így utal az egykori intézményre: „universale studium, quod vulgo achademiam appellitant”. (Közölve: CSÁSZÁR, i. m. 133–135.) Az „Academia Istropolitana” összetétel, tudtommal, az egyetem első monográfusának, Xystus SCHIER-nak a könyvében jelenik meg először: *Memoria Academiae Istropolitanae seu Posoniensis*. Wien 1774. Az elnevezés kérdéséhez vö. CSÁSZÁR, i. m. 23–25; Vendelín JANKOVIČ, *Vznik a účinkovanie prvej Bratislavskej Univerzity — Academia Istropolitana*. In *Historický Časopis*, XII 1964. 548.

⁹ Pl. SCHIER, i. m. 10–13; BARANKAY Lajos, *A magyar reneszánszkor felsőoktatása*. In *Pannonia*, VII 1941–1942. 324; Peter RATKOŠ, *Vzt'ah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitane*. In *Humanizmus a renesancia...* 2. j.-ben i. m. 66–87. Ezt a felfogást képviseltem korábban magam is: KLANICZAY Tibor, *Egyetem és politika a magyar középkorban*. In *Uő., Pallas magyar ivadéka*. Bp. 1985. 71.

¹⁰ Pl. FÉLEGYHÁZY József, *Jubiláris emlékezés Mátyás király pozsonyi egyeteméről*. In *Vig.*, XXXII 1966. 7–17; KLANICZAY, i. m. 71.

¹¹ Vö. KLANICZAY, i. m. 71.

¹² FRANK, 2. j.-ben i. m.

Jánoshoz írt leveléről; az e levélhez csatolt, 13 articulusból álló szakvéleményről a pozsonyi egyetem ügyében; valamint Huntpichlernek és Jacobus Fabri de Stubach bécsi domonkos priornak Vitéz Jánoshoz 1467. augusztus 1-jén írt leveléről.¹³

Leonhard Huntpichler de Valle Brixienis nem ismeretlen a magyar egyház, illetve a magyar domonkos rend történetében. A XV. század eleje óta időszerű volt Magyarországon a domonkos rend reformja, az observantia bevezetése. Olyan kiváló személyiség próbálta ezt elérni, mint Giovanni de Dominicis, a korai itáliai humanisták nagy ellenfele, aki 1419-ben Budán halt meg, anélkül, hogy célját elérhette volna. Annyira csalódott volt, hogy kívánságára nem rendtársainál, hanem a budaszentlőrinci pálos kolostorban temették el.¹⁴ Hosszú szünet után, az 1450-es évek elején Hunyadi János és Vitéz János kezdeményezték ismét a magyar domonkos rend reformját, s ennek érdekében 1452-ben arra kérték a pápát, hogy küldjön külföldről megfelelő frátert vikáriusként Magyarországra az observantia bevezetésére. Az ezt követő hosszas levelezés során már kifejezetten az akkor már nagy tekintélyű bécsi obszerváns Leonhard Huntpichler kiküldését kérték, aki 1454-ben végre meg is kapta a megbízást, s 1457-ig működött eredményesen Magyarországon. Először a kassai domonkos rendházat reformálta, s itt írta *Tractatus de communione sub utraque specie c. művét* is, amire a kassai polgárok, valamint Szécsy Dénes érsek ösztönözték. A Magyarországon jelentős érdemeket szerzett osztrák domonkos ezután Bécsben folytatta tovább munkásságát, teológiát tanítva az egyetemen és többször viselve a teológiai fakultás dékáni tisztét.¹⁵ Hozzá, mint régi ismerőséhez fordult 1467. július elején tanácsért Vitéz János. Amennyiben Pozsony választását a huszitizmus elleni harc is motiválta, Vitéz lépése még inkább érthető, hiszen Huntpichler, mint Magyarországon írt *Tractatus*-a is mutatja, szakértő volt ebben a kérdésben.

Vitéz levelét nem ismerjük, csak a bécsi domonkos választát. Ebből kiderül, hogy Vitéz, a születőben lévő egyetem cancellarius supremusa, az alkancellárt, Georg Schönberg pozsonyi prépostot (Georgius prepositus Histripolensis alias Posoniensis) 12 arany forint ajándék-alamizsna kíséretében Bécsbe küldte, hogy tanácsot kérjen Huntpichlertől az egyetem-szervezés különböző kérdéseiben. E kérdések egyike lehetett, hogy vajon szerencsés volt-e Pozsonyt kiszemelni, ugyanis az 1467. július 6-i levélhez csatolt articulusok közül az 5. éppen ezzel foglalkozik. Kiderül ebből, hogy a bécsi professzor messzemenően helyesli Pozsony kiválasztását, mivel ez könnyen megközelíthető számos környező országból, és lehetővé teszi, hogy a magyarokon kívül a „nobilis ac vetustissima natio slavonica” tagjai is profitáljanak belőle. (A natio slavonica magasztaló emlegetése valószínűleg gesztus Vitéz felé, akinek szlavón származását ismerték és számontartották.) Huntpichler nem lát veszélyt Bécs számára a közeli új egyetem részéről, s nyilván Vitéz sem félt a nagy tekintélyű régi universitas szomszédságától. Ellenkezőleg üdvösnek tartják a közelséget, különösen Pozsony számára, melyet az osztrák domonkos a bécsi egyetem „soror”-jának nevez. Nyilvánvaló tehát, hogy az egyetem pozsonyi alapítása nemhogy ellenére volt Vitéznek, hanem inkább az ő szándékai szerint való, mert így számíthatott a közeli Bécs hathatós segítségére. Ezt azok a régóta ismert adatok is tanúsítják, melyekből tudjuk, hogy 1467 és 1471 között több ízben a testvér universitashoz fordult tanárok átengedése érdekében. És feltehetően nem csak egyszer fordult elő, hogy egy pozsonyi professzor

¹³ Az iratok közölve: uo. 434–438.

¹⁴ HARSÁNYI András, *A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen 1938. 34.

¹⁵ HARSÁNYI, i. m. 39–58; Isnard W. FRANK, O. P., *Leonhard Huntpichler O. P. (†1478), Theologieprofessor und Ordensreformer in Wien*. In Archivum Fratrum Praedicatorum, XXXVI 1966. 313–388. Huntpichler magyar barátságára jellemző, hogy élete végéig, már mint nagytekné-lyű professzor felvettette magát a bécsi egyetem magyar nemzetének tagjai sorába.

könyvet kért kölcsön a bécsi egyetemtől, miként azt 1470-ben az onnan meghívott Nicolaus Schricker de Hittendorf tette.¹⁶

A Huntpichlerrel való levelezés tehát egyértelműen az érsek döntő szerepét mutatja az egyetem szervezésében. Ezt támasztja alá az események kronológiája is. A leendő professzorok egy része, Joannes Regiomontanus, Martinus Bylica de Ilkusz, Johannes Gattus, és a rejtélyes Petrus magister 1467 tavaszán Vitéz esztergomi udvarában gyülekeztek.¹⁷ Nem azért, mintha szó lenne az esetleges esztergomi alapításról, Pozsony kijelölése ugyanis ekkorra már megtörtént, sőt az széles körben ismertté is vált. Erről tanúskodik az az eddig ismeretlen s e tanulmány függelékében közölt forrás, melyből kiderül, hogy az egyetem egyik leendő diákja, ifj. Kállay Lőkös János már május 30-án Pozsonyba érkezett, hogy tanulmányait ott majd időben megkezdhesse. Június 20-án Regiomontanus és Ilkusz közreműködésével elkészült az esztergomi katedrális tornyában az új egyetem horoszkópja, amit az egyetem megalakulása szimbolikus aktusának tekinthetünk.¹⁸ Július elején küldi Vitéz Bécsbe tanácsért és segítségért Schönberg alkancellárt, aki a pozsonyi városi számadások szerint nem egyedül, hanem bizonyos „toktores” kíséretében ment a testvérvárosba, s velük együtt érkezett július 7-én vissza.¹⁹ (Ezek a doktorok talán a leendő professzorok másik, már Pozsonyban lévő csoportját alkották?) Július 18-án értesíti Pozsony városát, hogy elküldi az egyetemen majd tanítani hivatott (eddig nála tartózkodó) „doktorokat” s kéri azok illő fogadtatását. Ez meg is történik július 20-án tyúkok, halak, zsemle, barack, dinnye, bor, sör és gyümölcsbor feláldozásával.²⁰ Időközben sor került Mátyás nevében, de nyilván Vitéz részéről a tanárok dispensatiójának a kérvényezésére, melyre július 22-én a pápa megadta az engedélyt.²¹ Huntpichler augusztus 1-jén Vitézhez írt második

¹⁶Lásd a bécsi egyetem artes és teológiai fakultásainak jegyzőkönyveit: CSÁSZÁR, i. m. 58–60, 114–117; FRANK, 2. j.-ben i. m. 430–433. Frank közlése szerint a teológiai kar jegyzőkönyvében, Vitéz egy 1471. évi kérésével kapcsolatban, az „in academia Histropolitana” fordulat szerepel (i. m. 432), ami ellentmondani látszik a 8. j.-ben mondottakkal. Császár közzétételében azonban ugyanezen a helyen „in universitate Histropolitana” áll (i. m. 116), s így valószínű, hogy Frank részéről elírás történt.

¹⁷Tibor KARDOS, *Il simposio di Esztergom*. In Uő., *Studi e ricerche italo-ungheresi*. I, Debrecen 1967. 63–80 (Studia Romanica, III); Zoltán NAGY, *Ricerche cosmologiche nella corte umanistica di Giovanni Vitéz*. In *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento*. Szerk. Tibor KLANICZAY, Bp. 1975. 78–84 („Studia Humanitatis”, 2); Tibor KLANICZAY, *Das Contubernium des Johannes Vitéz, Die erste ungarische „Academie”*. In *Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn*. Festschrift für Attila T. Szabó und Zsigmond Jakó. Szerk. Kálmán BENDA és mások, München 1988. 241.

¹⁸A horoszkóp a Corvina-könyvtár egyik latin Ptolemaios-kódexének utolsó lapján található. A kódex, mely Georgius Trapezuntius fordításában az *Almagest*-t tartalmazza, eredetileg Vitéz Jánosé volt, s talán Regiomontanus maga rajzolta be a horoszkópot. Ezen a június 5-i dátum áll, de ezt már SCHIER, 8. j.-ben i. m. 11. korrigálta. Vö. NAGY, i. m. 80–81; Csaba CSAPODI, *The Corvinian Library. History and Stock*. Bp. 1973. 558. sz. („Studia Humanitatis”, 1); *Schallaburg '82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn*. Szerk. Tibor KLANICZAY, Gyöngyi TÖRÖK, Wien 1982. 269. sz.; Klára CSAPODI-GÁRDONYI, *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Bp. 1984. 86. sz. („Studia Humanitatis”, 6). FRANK, 2. j.-ben i. m. 419. ezt az ünnepélyes aktust tévesen 1467. március 7-ére keltezi, félreértve Császár közlését, aki i. m. 16. azt írja, hogy a horoszkóp egy 1467. március 7-én befejezett Plinius-kódex végén található. Az már a tévedések vígjátékához tartozik, hogy Schier, akire Császár itt hivatkozik, helyesen egy Ptolemaios-kódexről szól, de másolásának befejezését nem március 7-re, hanem a bejegyzésnek megfelelően 17-re keltezi.

¹⁹CSÁSZÁR, i. m. 104–106, FRANK, 2. j.-ben i. m. 434–435.

²⁰CSÁSZÁR, i. m. 105–106.

²¹REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 22.

leveléből tudjuk, hogy az előző hó 29-én, az új egyetem képviselőjében Bécsbe érkezett Giovanni Gatti (Johannes Gattus) másnap ott az egyetem doktorai, magisterei és diákjai jelenlétében „solemnis disputatio”-t tartott, nagy sikerrel, az Universitas Histropolensis tanárainak magas tudományos színvonalát demonstrálva.²²

Ekkor talán már maga a főkancellár is Pozsonyban tartózkodott, hogy létesítménye születésénél bábáskodják. A Kállay Lőkös János tanulmányaival kapcsolatos, később részletesen ismertetett iratból mindenesetre kitűnik, hogy őt valamikor a nyár folyamán személyesen fogadta az érsek a pozsonyi Óvárban és atyai gondoskodással még ruházkodására vonatkozóan is adott útmutatást mentorának. Nyilván ugyanígy járt el Vitéz az egyetemre érkező többi előkelő ifjú esetében is. Közben lázas igyekezettel folynak az egyetem épületein a különböző átalakítási, tatarozási, berendezési munkálatok, amint arról a városi számadáskönyvek augusztus 4. és szeptember 16. közötti adatai tanúskodnak.²³

A király ezalatt mással volt elfoglalva: augusztus 19-én indult az erdélyi lázadás leverésére, majd novemberben Nagy István moldvai vajda ellen indított sikertelen hadjáratot. Nem meglepő tehát, ha a kortársak az Universitas Histropolensist Vitéz János művének tekintették. Huntpichler a Vitézhez írt második levelében az egyetemet „filia vestra”-ként emlegeti; a bécsi egyetem teológiai fakultásának jegyzőkönyvében pedig mint „sua universitas”-t említik.²⁴ A jól informált Vespasiano da Bisticci Vitéz Jánosról írt rövid életrajzában szintén azt írja, hogy ő alapított egyetemet Magyarországon, nem kímélve költséget, hogy Itáliából tudós férfiakat hozasson előadókul.²⁵ Ismeretes az is, hogy az egyetem egyik épületének, a aranya, azaz kollégium céljára szolgáló Gmaintl-háznak a felét Vitéz vásárolta 600 aranyfontért az új intézmény céljaira (a másik fele királyi tulajdon volt, azt Mátyás bocsátotta rendelkezésre).²⁶ Végül, amennyiben beigazolódna Soltész Zoltánné és Borsa Gedeon merész hipotézise, mely szerint a Hess-nyomda is Vitéz kezdeményezésének köszönheti létét, aki azt többek között az új egyetem könyvekkel való ellátása miatt tartotta fontosnak,²⁷ akkor még inkább nyilvánvaló, hogy a pozsonyi egyetem elsősorban az érsekkancellár műve, aki azt személyes ügyének tekintette és mindent megtett felvirágoztatásáért.

Mindez nem azt jelenti, mintha a király közömbös lett volna iránta, sőt épületek átengedésével a maga részéről is támogatta, csak éppen az elsősorban a humanista érsek ügye volt. Az ő gondja volt a professzorok meghívása, s talán egy részüknek a fizetése is, míg Mátyás inkább elvonta olykor a tanárokat az egyetemtől. Regiomontanust többször is udvarába hívta, 1468. július 25-én pedig Uherske Hradiště melletti táborából szólította fel a pozsonyi városi tanácsot, hogy azonnal küldje hozzá „magister Martinus astronomus”-t, azaz Martinus Ilkuszt, valamint Galeotto Marziót, aki talán szintén előadott ekkortájt az egyetemen.²⁸ Egyetlen esetben tudunk Mátyás közreműködéséről neves professzor Magyarországra hívásában: 1471. április 9-én

²² FRANK, 2. j.-ben i. m. 438. Frank tévesen Johannes Wattnak olvasta a Vitéz által Bécsbe küldött teológus nevét. Az eredeti kéziratban azonban kétséget kizáróan a Gatt névalak áll. (Biblioteca Vaticana, Cod. Ottob. Lat. 689, f. 131 v.)

²³ CSÁSZÁR, i. m. 107–108.

²⁴ FRANK, 2. j.-ben i. m. 437, 432.

²⁵ VESPASIANO da Bisticci, *Le vite*. Kiad. Aulo GRECO, Firenze 1970. I, 322. Megjegyzendő, hogy Vespasiano tévesen Budát ír Pozsony helyett Vitéz egyetemalapításának színtereként.

²⁶ CSÁSZÁR, i. m. 72–73.

²⁷ SOLTÉSZ Zoltánné, *Utószó*. In BASILIUS Magnus, *A költők olvasásáról*; XENOPHON, *Socrates védőbeszéde*. Bp. 1978. 129–135; BORSA Gedeon, *A hazai könyvnyomtatás megalapítása*. MKsz, CV 1989. 338–354.

²⁸ A levél közölve: CSÁSZÁR, i. m. 109–110.

ő kéri a firenzei Signoriát, hogy engedjék át számára a tudós görög Argyropulost.²⁹ Hogy őt a pozsonyi egyetem tanárává akarta-e meghívni, vagy valami más feladatra, azt pontosan nem tudhatjuk. De ha az egyetemről van szó, ami a legvalószínűbb, akkor e mögött is Vitéz kezét kell feltételeznünk. Erre később még visszatérünk.

Mátyás szerepének hangsúlyozására azt is felhozták, hogy ő nevezte ki Vitézt az egyetem kancellárjává; ez azonban, mint Karol Rebro kimutatta, tévedés. Az egyetemnek a bolognai mintára történő szervezése, amit a pápai alapítólevél előírt, többek között azt jelentette, hogy az egyetem alá van vetve a helyileg illetékes egyházi hatóság jurisdictiójának, s annak a feje automatikusan az egyetem kancellárja. Vitézt tehát nem kellett kinevezni, a kancellárság eleve őt illette, mivel Pozsony az esztergomi egyházmegyéhez tartozott.³⁰ Bármennyire Mátyás nevében íródott tehát a pápához intézett supplicatio, s volt az ő joga az egyetem helyének megállapítása, s bármennyire írta is Vitéz lojálisan 1467. július 18-i levelében a pozsonyi tanácshoz, hogy az új studium generale „ex concessione sedis apostolice et voluntate serenissimi domini nostri regis” létesült,³¹ az Universitas Istropolitanát az első magyar humanista alkotásának, utolsó nagy kulturális tettének kell minősítenünk.³²

Így gondolta ezt ő maga is. Néhány hónappal halála előtt, teljes politikai bukása után úgy érezhette, hogy egyetemének a napjai meg vannak számlálva. Csak ezzel magyarázhatjuk, hogy 1472. április 30-án a Gmaintl-ház általa vásárolt és az egyetem rendelkezésére bocsájtott felét őt nemes familiárisának elajándékozta.³³ A derék Gregorius, Georgius, Paulus, Nicolaus és Fabianus ugyan sohasem jutott a ház birtokába, s az egyetem is tovább vegetált még néhány évig, de ez nem változtat azon, hogy Vitéz János saját művének tekintette, s bukása után nem látott reményt fennmaradására. Igaza is volt.

Tanárok

Mint általában a középkori egyetemek esetében, a kutatás egyik legfőbb törekvése a pozsonyinál is az egykori studium generale mennél több tanáranak és diákjának a megismerése, azonosítása volt. Hiszen ennek alapján lehet csak valamelyes képet alkotni az oktatás jellegéről, irányáról, kapcsolatairól, a társadalomban betöltött helyéről. Ezért már az Istropolitanáról írt legelső munka, Xystus Schier 1774-ben, Bécsben megjelent műve is kísérletet tett egyes személyek meghatározására. A kutatás jóvoltából azóta megszapordtak az ismert tanárok és diákok. Sikerül számukat most tovább növelnünk, s egyúttal egyes régebbi ismereteket pontosítanunk. Nem tartjuk azonban feladatunknak, hogy a szakirodalomból már jól ismert személyek életútja minden részletét újra előadjuk.

A professzorok legtekintélyesebb csoportjának kétségkívül a Vitéz János által 1467. július 18-án Pozsonyba útnak indított tanárokat tekinthetjük. Az érkezésüket jelző levélben³⁴ Vitéz sorrendben elsőként „frater Johannes doctor decretorum et magister sacrae theologiae”-t említi, aki mint tudjuk nem más mint a domonkos Johannes Gat-

²⁹ Közölve: *Mátyás király levelei. Külügyi osztály*, I. Kiad. FRAKNÓI Vilmos, Bp. 1893. 256–257.

³⁰ REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 19–21.

³¹ CSÁSZÁR, i. m. 105.

³² Az újabb szakirodalomban az ezzel ellentétes álláspontot elsősorban Jankovič és Rebro képviselik. Vö. REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 6–7.

³³ Az adománylevél közölve: CSÁSZÁR, i. m. 118–119.

³⁴ Közölve: CSÁSZÁR, i. m. 105–106. Új kiadása: Johannes VITÉZ de Zredna, *Opera quae supersunt*. Kiad. Iván BORONKAI, Bp. 1980. 221 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, S. n. III).

tus, azaz Giovanni Gatti, korábban Bessarion bíboros titkára, később Cefalù majd Catania püspöke.³⁵ Mivel Vitéz kánonjogi címét említi első helyen, a korábbi irodalomban mint a jog professzorát emlegették, de mint Karol Rebro kimutatta, tévesen. Gatti tanított előzőleg a firenzei, a bolognai és a ferrarai egyetemen is, de mindenütt csak teológiát. Hogy Pozsonyban is ez volt a feladata azt kétségtelenné teszi Huntchler Vitézhez írt 1467. augusztus 1-ji levele, mely a Bécsbe látogató Gattit „sacre theologie professor”-ként emlegeti. Sorrendben a második „magister Martinus, doctor artium”, eredeti lengyel nevén Marcin Bylica z Ilkusza, a jeles csillagász, korábban II. Pál pápa, 1471 után Mátyás asztrológusa, s több más beneficium mellett haláláig a budai Nagyboldogasszony templom plébánosa.³⁶ Az egyetemen nyilván az artes fakultáson tanított, akárcsak a Vitéz által említett harmadik személy, akiről sajnos csak annyit tudunk, amennyit a levél mond róla: „magister Petrus, doctor artium et medicinae”.³⁷ Orvosi címe alapján többen úgy gondolták, hogy az orvoskar professzora volt, ami teljesen valószínűtlen. Orvosi diplomával sokan rendelkeztek, például Ilkusz is, de ez nem jelentette, hogy gyakorolták is ezt a hivatást, s még kevésbé, hogy oktatták. Másrészt semmi adatunk sincs az orvoskar létezéséről; ezt amúgyis rendszerint csak később szokták megszervezni, amire Pozsony esetében nyilván nem is jutott már idő.

Ehhez a csoporthoz tartozik még az új egyetem büszkesége, Regiomontanus, azaz Johannes Müller von Königsberg, aki feltehetően azért nem szerepel Vitéz levelében, mert készülő munkái még egy időre visszatartották Esztergomban. Hogy őt is az egyetemen való tanítás érdekében hívta Vitéz 1467 tavaszán udvarába, az kiderül *Tabulae directionum* című itt írt munkájának pártfogójához intézett előszavából.³⁸ Ebben ír-

³⁵ Vö. Karol REBRO, *Johannes Gattus, az Academia Istropolitana professzora*. In *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből, 1367–1967*. Szerk. CSIZMADIA Andor, Pécs 1968. 109–114 (Studia Iuridica, 60).

³⁶ Vö. Jerzy ZATHEY, *Martin Bylica z Olkusza, profesor Akademii Istropolitany*. In *Humanismus a renesancia... 2. j.-ben i. m. 40–54*; Leslie S. DOMONKOS, *The Polish Astronomer Martinus Bylica de Ilkusz in Hungary*. In *The Polish Review*, XIII 1968. 71–79. — Ilkusz életrajzának egy eddig ismeretlen epizódjának a nyomára bukkanhatunk, amennyiben ő az a Martinko-nak nevezett magyar küldött, aki a III. Iván követeként Mátyásnál járt Fjodor Kuricin társaságában 1486-ban Moszkvába érkezett. Figyelemreméltó, hogy míg 1485-ből is és 1487-ből is vannak adataink Ilkusz magyarországi, illetve ausztriai tartózkodásáról, 1486-ban nem tudjuk ittlétét adatolni. Vö. KAZAROVA-LUR'É, *Antifeudalnije ertyicseskije dzvisenyija na Ruszi XIV — nacsalo XVI. veka*. Moszkva — Leningrád 1955. (Erre az adatra Balázs Mihály egy 1970. novemberében, Szegeden tartott, azóta sem publikált előadása hívta fel a figyelmet.)

³⁷ Azonosítására vonatkozóan csak különböző találgatások vannak, Karol Rebro gyanúba veszi azt a Petrus da Verona bolognai professzort, aki ott előbb az artes, majd az orvosi fakultáson tanított, de 1467 nyarán abbahagyta bolognai előadásait (REBRO, *Istropolitana a Bologna*, 2. j.-ben i. m. 20.) Ritoókné Szalay Ágnes felhatalmazott rá, hogy a további kutatások érdekében közöljem azt a sejtését, hogy talán a korai német humanizmus egyik jeles alakjáról, Peter Luderről lehet szó. Luder az 1460-as években különböző egyetemeken próbált a studia humanitatis tanáráként egzisztenciát teremteni: 1460-ban Erfurtban, 1462-ben Lipcsében, 1464-ben Baselben, 1470-ben Bécsben. Ebbe a sorba jól beilleszthető egy 1467. évi esetleges pozsonyi próbálkozás. Vö. Frank BARON, *Peter Luder*. In *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*. Kiad. Kurt RUTH, V, Berlin — New York 1985. 955.

³⁸ Vö. Ernst ZINNER, *Leben und Wirken des Johannes Müller von Königsberg, genannt Regiomontanus*. 2. kiad., Osnabrück 1968; NAGY, 17. j.-ben i. m. 78–84; *Regiomontanus-Studien*. Szerk. Günther HAMANN, Wien 1980. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Klasse. Sitzungsberichte, 364.) Vitézhez címzett előszava közölve: *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*. Kiad. ÁBEL Jenő, Bp. 1880. 168–170. Magyarul: *A táguló világ magyarországi hírmondói. XV–XVII. század*. Kiad. WACZULIK Margit, Bp. 1984. 46–48. — Felhívom a

ja Vitézről, hogy midőn a megalapítandó studium generale érdekében összehívta a legtudósabb férfiakat, az ő jövetelét is szorgalmazta, hogy majd a quadriviumhoz tartozó ismereteket oktassa. Pozsonyban bizonyára csillagászatot tanított, de emellett valószínűleg latin költők műveit is, miként azt korábban már Bécsben is tette. Végül feltételesem ide kell még sorolnunk Galeotto Marziót, aki a fentiekkel együtt szintén Esztergomban vendégeskedett az egyetem szervezésének hónapjaiban, s valószínű, hogy elkíserte atyai barátját és patrónusát Pozsonyba az egyetem megnyitására. Láttuk, hogy 1468 nyarán is itt tartózkodott, s innen hívta őt Mátyás Ilkusz-sal együtt táborába. Mint a bolognai egyetem volt tanára, talán ő is tartott előadásokat az Istropolitanán — ha nem is állandó jelleggel — legalább amolyan „vendégtanárként”.

Az érsek-főkancellárnak 1467. július 18-án írt levele azt is világosan értésére adta a pozsonyi hatóságoknak, hogy hamarosan újabb „doktorok” jövele várható Itáliából és Franciaországból. („Brevi etiam temporis venturi sunt et alii doctores, pro quibus conducendis partim ad Italiam, partim ad Franciam misimus.”) Vitéznek ez a kijelentése az egyetem tanári karának ambiciózus kiépítési szándékára mutat, de sajnos semmi jele, hogy további olasz, illetve, hogy francia professzorok érkeztek volna Pozsonyba. Francia vonatkozásban még sejtelmünk sincs arról, kikre gondolhatott a kancellár, de az itáliai humanisták között többen is vannak, akikről feltételezhető, hogy számításba jöhettek.

Közülük csak egyetlen egy, Janus egykori iskolatársa, Lodovico Carbone említi magáról, hogy a humanista stúdiumok tanítására hívták Magyarországra, fényes honorálást helyezve kilátásba. Egyik versében ír erről, melyből megtudjuk, hogy kedveséhez, a szép Fontaninához való ragaszkodása miatt hátrította el a kecsgetető ajánlatot. E meghívást eddig nem hozták kapcsolatba a pozsonyi egyetemmel, hanem azt az 1470-es évekre datálták, amikor — mint látni fogjuk — Carbone ismét odafigyelt a pannoniai egyetem kérdésére. A Fontaninával való kapcsolat azonban az 1460-as évek derekán zajlott, s így csak az alakulóban lévő Istropolitanára való meghívásról lehetett ekkor szó.³⁹

Két másik, Carbonénál jóval kiválóbb humanistáról is tudjuk, hogy meghívásuk volt Magyarországra, bár az egyetemről nem esik szó ezzel kapcsolatban. Az egyikük az ekkor még fiatal firenzei Bartholomaeus Fontius, azaz Bartolomeo Fonzio, vagy Bartolomeo della Fonte, aki 1468 végén, vagy 1469 elején írt *De poenitentia* c. dialógusában, melyet eredetileg Vitéz Jánosnak, ennek a „theologus eruditissimus”-nak akart ajánlani, a következőket írta: „Johannis Histrigomensis archiepiscopi nuper crebris literis et nuntiis invitatus ut ad se in Pannoniam proficiscerem”. A „nuntius”-ok egyike Fonzio magyar barátja, a Vitéz-rokon Garázda Péter lehetett, talán a meghívás ötlete

---

figyelmet arra, hogy egyes magyar kiadványok a jeles csillagászt tévesen a poroszországi Königsbergből származtatják, holott ő a Franken tartománybeli (ma Észak-Bajorország) Königsberg szülőtte. Lásd pl. *Csizió vagyis a csillagászati tudományok rövid és értelmes leírása*. Bp. 1968. 3. 168.

³⁹ „Legati veniunt finibus ungaris / Quaerentes aliquem ducere praeditum / Humanis studiis, rhetoricum bonum, / Aptum legitimas tradere literas, / Qui linguam valeat pellere barbaram: / Hortantur capiam tale negotium, / Promittuntque mihi praemia maxima / Affirmantque brevi me fore divitem. / Fontanina vetat insito pectori, / Quae fixa est animo et visceribus meis. / Magnis principibus hanc ego praefero / ... Kiadva: Giosuè CARDUCCI, *La gioventù di Ludovico Ariosto e la poesia latina in Ferrara*. In G. C., *Su Ludovico Ariosto e Torquato Tasso. Studi*. Bologna 1916. 112 (Opere di Giosuè Carducci, XV) és Silvio PASQUAZI, *Poeti estensi del Rinascimento*. Firenze 1966. 167. (Néhány sorát közli *Analecta nova* ... 2. j.-ben id. kiad., 105–106.) Vö. HUSZTI József, *Janus Pannonius*. Pécs 1931. 140–141; L. PAOLETTI, *Lodovico Carbone*. In *Dizionario Biografico degli Italiani*. XIX, 701. A Carbone versére vonatkozó adatok ismeretét Ritóók Zsigmondnének köszönhetem.

is tőle származott. Nagy valószínűséggel gyaníthatjuk, hogy az érsek az Universitas Histropolensis tanárául szánta, de Bartolomeo della Fonte végül csak húsz év múlva, 1488-ban jutott el Magyarországra.⁴⁰

A másik meghívott Fonzio firenzei tanára, a fentebb már említett kiváló görög tudós Joannes Argyropulos volt.⁴¹ Magyar kapcsolatai terén Janus Pannonius lehetett a kezdeményező, aki 1465. évi firenzei látogatása során meglátogatta őt s bizonyára részt vett a körülötte kialakult akadémiai kör, a Chorus Achademiae Florentinae összejövetelein. Janus megbecsülését mutatja, hogy két epigrammát is költött tiszteletére, s nyilván az ő tanácsára ajánlotta a görög tudós Aristoteles *De coelo* című munkájáról készített fordítását az asztronómiai érdeklődésű Vitéz Jánosnak. 1466-ban Argyropulos újabb ötéves szerződést kötött a firenzei stúdióval és végleg ott akart letelepedni, de 1469-ben családi veszteségek, illetve politikai változások miatt elkívánkozott onnan, s hajlott magyar barátai meghívásának elfogadására. Bizonyára Janus és Vitéz kitartó unszolása s végül a meghívott beleegyezése volt az előzménye Mátyás 1471. április 9-én kelt levelének, melyben a király kéri a firenzei Signoriát, hogy Argyropulost bocsássa el az egyetem szolgálatából, megfizetve neki elmaradt járandóságát.⁴² Ez utóbbi nyilván a professzor feltétele volt, mert még július 23-án is sürgette a priorok előtt a város tartozásának kiegyenlítését arra hivatkozva, hogy „debeat discedere et ire ad partes Ungarie” és előtte ki kell elégítenie számos hitelezőjét.⁴³ Alig egy-két héttel ezután mégis megváltoztatta szándékát. Mint ő maga írja nem sokkal később egy kiadatlan levelében,⁴⁴ már útra készen volt Magyarországra, mikor a frissen megválasztott IV. Sixtus pápa meghívására augusztus első felében inkább Rómába költözött.⁴⁵ Huszti József joggal gyanakodott arra, hogy Vitézek 1471 késő tavaszán kirobbant összeesküvésének a híre tántorította el szándékától a jeles tudóst, aki immár nem remélhette, hogy a két kiváló magyar humanista nyugodt exisztenciát biztosít majd számára Magyarországon. Bár erre utalás sehol sincs, felette valószínű, hogy Argyropulos esetében is a pozsonyi egyetemen való tanításról volt szó.

Mint pozsonyi katedrára való esetleges jelölt számításba jöhet még egy másik neves görög emigráns, Georgius Trapezuntius is, bár az ő meghívásáról nem tudunk.⁴⁶ Feltűnő viszont, hogy a magyar kapcsolataira vonatkozó adatok 1467-től, éppen az Istropolitana megnyitásának évétől kezdve ismeretesekek. A zilált életű humanista 1467 februárjában szabadult az Angyalvárból, ahová a II. Mohameddel való összejátszás vádjával zárták s ekkortájt ismerkedhetett meg Janus Pannonius egykori iskolatársával, Kosztolányi (Polycarpus) Györggyel, Mátyás diplomatájával. Ez utóbbi, mint tudjuk, feleségül vette a görög humanista lányát, szentszéki szolgálatba szegődött és végleg Rómában maradt; a közvetítő szerepet apósa és a magyarok között ő játszhatta. Trapezuntius sietett egy-egy Basilius-fordítását Vitéznek, illetve Janusnak dedi-

⁴⁰ Charles TRINKAUS, *In Our Image and Likeness. Humanity and Divinity in Italian Humanist Thought*. London 1970. I, 835; Uő., *A Humanist Image of Humanism. The Inaugural Orations of Bartolomeo della Fonte*. In *Studies in the Renaissance*, VII 1960. 126–132; CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, *Bartholomaeus Fontius. (Újabb adalékok magyarországi kapcsolataihoz és Poétikájá)*. In MKsz, XCIII 1977. 38–40.

⁴¹ Vö. HUSZTI, i. m. 176–177, 235, 407; Giuseppe CAMELLI, *Giovanni Argyropulo*. Firenze 1941.

⁴² Lásd a 29. jegyzetet.

⁴³ CAMELLI, i. m. 128.

⁴⁴ Venezia, Biblioteca Marciana, Cod. Marc. Lat. X. 174. g. 6. (Collezione Podocataro, I.)

⁴⁵ E[ugenio] G[ARIN], *A proposito della biografia di Giovanni Argyropulo*. In *Rinascimento*, I 1950. 104–107.

⁴⁶ Vö. John MONFASANI, *George of Trebizond. A Biography and a Study of his Rhetoric and Logic*. Leiden 1976. 194–200 (Columbia Studies in the Classical Tradition, I).

kálni, a jórészt Theóntól plagizált *Almagest*-kommentárját pedig Mátyás királynak.⁴⁷ Eljutott Vitéz könyvtárába több más műve is, köztük a leghíresebb, a *Comparatio Platonis et Aristotelis*, melynek olvasását 1470. szeptember 20-án fejezte be magyar tulajdonosa.⁴⁸ De a mi szempontunkból talán a legfontosabb, hogy 1467 tavaszán már Esztergomban volt Trapezuntius *Almagest*-fordításának — később a Corvinába került — kódexe, melynek utolsó lapjára rajzolták be az Universitas Histropolitana horoszkópját. A magyar kapcsolatokat e sűrűsödéséből Trapezuntius monográfusa, John Monfasani arra következtet, hogy szó lehetett ekkor a görög Magyarországra jöveteléről. Ha valóban így volt, akkor aligha lehet másra gondolni, mint pozsonyi professzorságra.

Végül egy bizonytalan híradás alapján a Corvina-könyvtár későbbi jeles könyvtárosa, Taddeo Ugoletto is gyanúba vehető az Istropolitana kapcsán. Egy nem sokkal Mátyás halála után írt neki szóló levélben Ponticus Virunius arra emlékezik, hogy a király őt latin és görög kódexek beszerzésével bízta meg az „*academia amplissima in Posidonia idest Possoni*” számára.⁴⁹ Bár Ugoletto csak az 1480-as években telepedett meg tartósan Magyarországon, XVIII. századi monográfusa tudni véli, hogy már 1470 körül is teljesített Mátyásnak diplomáciai szolgálatokat.⁵⁰ Ez esetben nem zárható ki, hogy volt valami köze az egyetemhez. Inkább arra kell azonban gondolnunk, hogy az obskurus levélíró Ugolettonak a Corvina-könyvtár érdekében való közismert buzgókodását keverte össze a pozsonyi „akadémia”-val.⁵¹

Ha Gatti, Ilkusz, Regiomontanus, s talán Marzio mellett Carbone, Fontius, Argypulos, Trapezuntius és netán Ugoletto is az Universitas Istropolitana tanárai lettek volna, akkor Vitéz egyeteme az Alpoktól északra az egyik legfényesebb tanári karral dicsekedhetett volna. Hogyha az említetteket nem is, más tudósokat sikerült-e a kancellárnak Itáliából, vagy Franciaországból Pozsonyba szerződtetni, nem tudhatjuk. De miután a valóságos pozsonyi tanárok közül is Gatti 1469-ben, Ilkusz 1470-ben, Regiomontanus 1471-ben megvált katedrájától, arra kell következtetnünk, hogy Vitéznek nem sikerült egyeteme számára európai színvonalú tanári kart tartósan biztosítani. Lehet, hogy ebben az anyagi források elégtelensége is közrejátszott. Nem tudunk arról, hogy a király hozzájárult volna az egyetem fenntartásához, az érsek gazdagságának pedig határai is voltak. A tanári kar ellátása ekkor csak megfelelő egyházi javadalmak révén volt lehetséges. Nincs semmi jele, hogy Gattinak vagy Regiomontanusnak magyarországi beneficiumai lettek volna, a fentiek közül ilyenekkel egy zágrábi kanonokság révén, ekkor csak Ilkusz rendelkezett. Nem véletlen, hogy noha 1470-ben rövid időre Itáliába távozott, kollegáitól eltérően onnan hamar hazatért és élete végéig Magyarországon maradt — igaz, már nem az egyetemen.

Az új egyetem tanári kara azonban távolról sem korlátozódott a fentiekre. Már Vitéz sokszor emlegetett július 18-i levele is figyelmezteti a pozsonyi tanácsot, hogy a most odaküldött és a majd ezután külföldről érkezők mellett adjon meg minden támogatást a többi „doctornak” és „scolaris”-nak is. A többi doktor egy része már Pozsonyban tartózkodott, esetleg az ottani káptalan tagjaiból került ki, mert a város a számadások szerint június 30-án már gondoskodik fuvarról a „*probst und die doktores*” számára, hogy Bécsbe utazhassanak Leonhard Huntpichlerhez Vitéz ajándékával és tanácskérő levelével.⁵² Sor került ezen kívül az ország más részén egyházi szolgálatot

⁴⁷ A Vitézhez és Janushoz intézett előszó közölve: *Adalékok...*, 38. j.-ben i. m. 175–176, 201–202.

A Mátyásnak szóló dedikációt tartalmazó Corvina elveszett: CSAPODI, 18. j.-ben i. m. 670. sz.

⁴⁸ CSAPODI-GÁRDONYI, 18. j.-ben i. m. 111. sz.

⁴⁹ Közölve: *Analecta nova...* 8. j.-ben i. m. 500–501.

⁵⁰ Ireneo AFFO, *Memorie di Taddeo Ugoletto*. Parma 1781. 52.

⁵¹ A Corvinában való tevékenységéről: CSAPODI, 18. j.-ben i. m. 48–49.

⁵² Lásd a 19. jegyzetet.

teljesítő tanult személyek szerződötetésére, valamint a két környező egyetem, Bécs és Krakkó is kínált lehetőségeket tanárok meghívására. Vegyük most számba kik tartoznak az ismert pozsonyi tanárok e második csoportjába.

Kezdjük a bécsiekkel. Leonhard Huntepichlernek Vitéz kérdéseire, 1467. július 6-án adott válaszában az első articulus a pozsonyi egyetem kancellárjának két bécsi tanárra vonatkozó érdeklődésével kapcsolatos. Ezek egyikéről, a Passau vidékéről származó Nicolaus de Hittendorff (teljes nevén: Nikolaus Schricker de Hüttendorf) teológiai licentiatusról, a facultas artium tanáráról s többször dékánjáról lelkes szavakkal nyilatkozik a domonkos professzor, a másikról, a sokkal fiatalabb Stephanus de Prugk (Stephan von Bruck) baccalariusról már sokkal tartózkodóbban. Vitéz meg is fogadta a tanácsot, s Schrickert hamarosan Pozsonyban látjuk viszont ahol az artes fakultáson tanított, s kanonoki javadalmat élvezett. Itt is halt meg 1480 és 1485 között.⁵³ A másik kandidátus pozsonyi meghívásáról nem tudunk.

Két évvel később Vitéz újra a testvéregyetemhez kényszerült fordulni, mert átmenetileg válságba jutott a teológiai oktatás Giovanni Gatti távozása miatt. Az érsek tartós megoldásként a pozsonyi klarissza apácák rendházába domonkosok telepítésével szerette volna biztosítani a teológiai oktatás folyamatosságát és színvonalát, de ez nem sikerült.⁵⁴ Kénytelen volt ezért újra Bécshez fordulni, kérve, hogy két, a teológiai tanulmányait még nem befejezett jelölt, Matthias Grueber de Meidling (Mödling) és Laurentius de Krumpach számára tegyék lehetővé, hogy gyorsított eljárással végzhessék el előírt feladataikat. Miután ehhez a bécsi teológiai kar augusztus 13-án hozzájárult, Vitéz újabb kérésére okt. 20-án azt is engedélyezte, hogy a két jelölt egyike, Laurentius de Krumpach a kötelező teológiai előadásait ne Bécsben, hanem a pozsonyi egyetemen tarthassa meg. A szepességi Korompárol származó Laurentius Koch de Krumpach 1471 januárjáig tanított Pozsonyban, majd visszatért Bécsbe, ahol 1473. november 11-én meg is halt.⁵⁵

Százsázalékos bizonyossággal már csupán két további tanárt nevezhetünk meg: Johannes de Cracovia, „magister artium, eiusdem facultatis decan”-t⁵⁶ és Johannes de Kuppferberg „artium facultatis magister”-t. Egyikük életéről és munkásságáról sem tudunk semmi közelebbit, nevüket csupán két 1470. június 26-án kiállított oklevélből ismerjük, ahol mint tanúk szerepelnek Johannes de Wep és Michael de Kermend pozsonyi kanonokokkal együtt.⁵⁷ A két oklevélben, valamint három előzményükben

⁵³ FRANK, 2. j.-ben i. m. 430–431, 435. — A régebbi szakirodalom szerint Schricker 1479-ben halt meg, lásd CSÁSZÁR, i. m. 61. A pozsonyi városi levéltár 1480. január 5-én kelt iratában azonban mint élő személy szerepel „Nicolaus de Hittendorff sacrae theologiae licentiat, canonicus et vicarius...” (Archív mesta Bratislavy, AB č. 3376). Sőt még 1481. augusztus 4-ről is van róla adatunk: ORTVAY Tivadar, *Pozsony város története*. III, Pozsony, 1894. 268. A pozsonyi káptalan egyik 1485-ben kelt irata azonban már halottként emlegeti (Štátni slovensky ústredny archív, Arch. Cap. Poson. Capsa F. 9, 172). A tévedés onnan eredt, hogy egyidejűleg egy másik Hüttendorfból származó kanonok is volt Pozsonyban: Nicolaus Pap, aki valóban 1479 elején halt meg, s a két személy adatait kontaminálták. Vö. KÖBLÖS József, *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája. 1458–1526*. Bp. 1987. 187.

⁵⁴ REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 8–10, 22–25.

⁵⁵ CSÁSZÁR, i. m. 59–61, 115–117; FRANK, 2. j.-ben i. m. 431–432; DOMONKOS, 2. j.-ben i. m. 279–280. Vö. ÁBEL Jenő, *Adalék Krumpachi Lőrinc hazánkfia XV. századi könyvtárához*. MKsz, VI 1881. 81–82.

⁵⁶ REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 12, a 20-as jegyzetben felhívja a figyelmet arra, hogy Johannes de Cracovia névvel illeték az id. Thurzó Jánost is. Lásd: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764* I. Szerk. Kazimierz LEPSZY, Kraków 1964. 217. A két személy azonosságát teljesen valószínűtlennek tartom.

⁵⁷ OL DI 88494, DI 88505.

tárgyalt ügynek, az Olgyai Chege és a Sterházi családok közti pernek csupán annyi köze van a pozsonyi universitáshoz, hogy bírakként és tanúkként az egyetemhez tartozó személyek szerepelnek benne.⁵⁸ Sőt, az időben legelső, április 2-án kelt irat, melyben a Chege testvérek ügyvédi meghatalmazást adnak különböző egyházi személyeknek, az egyik egyetemi épületben készült (in civitate Hystropolitana, iurisdictionis Strigoniensis, in domo habitationis burse studentium). Az itt felvett közjegyzői oklevélben, mint látni fogjuk, több egyetemi hallgató szerepel tanúként,⁵⁹ míg a június 26-i ítéletlevelekben a két fentnevezett tanár.

De az ügyben megbízott bírának is közük volt az egyetemhez. Miután az április 2-án kelt meghatalmazó iratot „Franciscus presbiter, natus quondam Philipi Anthos de Ethe dyocesis Quinqueecclesiensis ... notarius” hitelesítette, május 9-én Tamás esztergomi kanonok neki és Pál mosoni főesperesnek ad megbízást, hogy az ügyben bírászkodjanak.⁶⁰ Az eredeti szöveg így hangzik: „dominis Paulo archidiacono Mosoniensi in ecclesia Jauriensi et Francisco plebano de Kethel nunc in universitate Posoniensi constitutis”. Midőn ez utóbbi, tíz nappal később, május 19-én a bírói megbízólevélről átiratot készít, így nevezi meg magát: „Franciscus de Ethe, plebanus in Kethel, dyocesis Wesprimiensis, nunc in universitate Hystropolitana commorans”.⁶¹ A június 26-i ítéletlevélben pedig magisterként szerepel. Mindketten az egyetemhez tartoztak tehát, de a „constitutus”, illetve „commorans” szavak nem árulják el egyértelműen, hogy mint tanárok vagy mint diákok tartózkodtak-e ott. Bónis György inkább diákoknak, Karol Rebro inkább tanároknak véli őket.⁶² Meggyőződésem szerint ez utóbbi álláspont a helyes, erre utal a magister titulus is. Bár szokás volt, hogy egyházi személyek már jelentékeny tisztség birtokában is elmentek egyetemre tanulmányaikat kiegészíteni, nem valószínű, hogy ilyen célból a működését éppen megkezdő fiatal intézményt választották volna. Az is meggondolkodtató, hogy mikor az április 2-i iratban tanúként diákok vannak felsorolva, azokat határozottan studens-eknek nevezik. Így hát Pál mosoni főesperesben és Ethei Ferenc kéthelyi plébánosban nagy valószínűséggel az Istropolitana két további tanárát kell tisztelnünk.

Személyükről keveset tudunk. Pál, akinek családnevét sem ismerjük egy 1474. június 15-én kiállított pozsonyi iratban is szerepel „mosoni kanonok”-ként, tehát még ekkor is az egyetem szolgálatában állhatott. A győri káptalan tagjai sorában 1463 és 1497 között szerepel mosoni főesperesként.⁶³ Ethei Anthos Fülöp fiáról, a pécsi egyházmegyéből származó Ethei Ferenc presbiterről, a veszprémi diocesisbeli Kéthely plébánosáról az egyetlen további adat, melyet találtunk: 1469. június 23-án a pozsonyi szenátorok törvényes procuratornak nyilvánítanak több személyt, köztük „Franciscus plebanus de Kethel”-t.⁶⁴ Korábbi külföldi egyetemi tanulmányaikról nem sikerült adatot találni. Közelebbi név híján Pált nem is tudjuk keresni; Ethei Ferenc nem szerepel sem a bécsi, sem a krakkói diákok között.

A nagy valószínűséggel az egyetemen tanári minőségben dolgozó, de egyúttal jogi tevékenységet is folytatók számát két eddig teljesen ismeretlen személlyel is bővíthetjük. 1469. január 25-én a Pált és Ethei Ferencet is megbízó Tamás esztergomi

⁵⁸ A per iratait, s a pozsonyi egyetemre vonatkozó adatait Bónis György ismertette. Vö. György BÓNIS, *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*. In *Ius Romanum Medii Aevi Pars V*, 10, Milano 1964. 45; Uő., *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. 1971. 244.

⁵⁹ OL DI 88497.

⁶⁰ OL DI 88502.

⁶¹ OL DI 88501.

⁶² BÓNIS, *A jogtudó értelmiség...* 244; REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 8.

⁶³ Archív mesta Bratislavy, AB č. 3681. BEDY Vince, *A győri székeskáptalan története*. Győr 1938. 326; KÖBLÖS, 53. j.-ben i. m. 151.

⁶⁴ Archív mesta Bratislavy, AB č. 3585.

kanonok, valamint János érsek a pozsonyi ferencesek valamely vitás ügyének rendezésére megbízást adott Veresmarti Bálint esztergomi és Szentgyörgyi András győri kanonoknak. Az eredeti szöveg szerint: „dilectis nobis in Christo honorabilibus viris magistris Valentino de Weresmarch diocesis Strigoniensis et Andreae de Sancto Georgio Jauriensis ecclesiarum canonicis in studio hystropolitano Strigoniensis diocesis residentibus”. Midőn a két kanonok február 11-én „Hystropolis” városában meghozza döntését, oklevelét így kezdi: „Nos Andreas in decretis baccalaureus Jauriensis et Valentinus de Weresmarch Strigoniensis ecclesiarum canonici...”⁶⁵ A pozsonyi egyetemmel való kapcsolatukról tehát csupán annyit tudunk meg, hogy ott „residens”-ek voltak, de hogy milyen minőségben, azt nem. Minthogy azonban mindkettő mögött sokéves egyetemi tanulmány van, s titulusokkal is rendelkeznek, aligha tekinthetjük őket másnak mint tanároknak.

Mindketten Bécsben végezték egyetemi tanulmányaikat, a róluik tanúskodó számos adat szerint fényes sikerrel. Szentgyörgyi András 1454. április 14-én iratkozott be a bécsi egyetem natio Hungarica-jába. 1456-ban lesz baccalarius, 1458-ban magister, 1466 nyári szemeszterén pedig a magyar nemzet procurator, immár decretorum baccalarius címmel. A győri kanonokságot már tanulmányai előtt, 1450-ben megkapta, s pozsonyi tanárkodása után, az 1470-es években Csupor Demeter győri püspök vikáriusa lett. Az utolsó győri adat róla 1479-ből való, ezután veszprémi kanonokként látjuk viszont, ahol 1487-ig Vetési Albert püspök vikáriusa. 1495. július 13-án már nem szerepel a veszprémi kanonokok sorában. Jogi érdeklődését mindvégig megtartva, buzgó kölcsönzője volt a veszprémi káptalani könyvtár kánonjogi könyveinek.⁶⁶ Társa, Veresmarti Bálint 1452-ben lett a bécsi egyetem hallgatója; az 1461. évi nyári szemeszteren a magyar nemzet procurator, ennek ideje alatt szerzi meg a magister artium fokozatot. Ezt követően úgy látszik megszakította tanulmányait és hazajött, s mint láttuk 1469-ben már esztergomi kanonok, s feltehetően pozsonyi tanár. 1470-ben azonban ismét a bécsi egyetemen találjuk, ahol megszerzi a decretorum baccalarius címet, s ahol 1471-ben újra procuratorrá választják. A későbbiekben különböző feladatokat látott el az esztergomi egyházmegyében, az utolsó adat 1485-ből származik.⁶⁷

A peres ügyekben eljáró négy egyházi férfiú, ha valóban tanárai voltak az Universitatis Histropolitensisnek, nagy valószínűséggel ott jogot tanítottak, s nyilván ezért kaptak megbízást peres ügyek elintézésére. Erdemes figyelni rá, hogy míg a teológia és az artes professzorai mind külföldiek (Laurentius de Krumpach ugyan Magyarországon született, de német családból), addig a feltehetően jogot tanítók mind magyarok. Nekik volt szükségük a Vitéz által kieszközölt dispensatióra, hogy eredeti egyházi javadalmukból tarthassák el magukat Pozsonyban.

Mielőtt az Istropolitana professzorainak szemléjét lezárnánk, számba kell még vennünk néhány bizonytalan adatot, illetve feltevést. A diákok között fogjuk majd említeni azt a Sigismundus Obrecht de Lengenfeld-et, aki 1474-ben szerezte meg Pozsonyban a teológiai baccalaureus fokozatot, mikor is az avatás díja fejében egyik könyvét adta át a fakultásnak. Mivel e fokozat elnyerése érdekében a jelöltnek hosszabb időn át előadásokat kellett tartania, így Obrechtnek tanítania is kellett, s lehet, hogy a

⁶⁵ Uo. AB č. 3575. Erre az oklevélre Dr. Jozef Šátek, a pozsonyi római katolikus teológia professzora hívta fel a figyelmemet. Hálás köszönet érte.

⁶⁶ *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig.* Kiad. SCHRAUF Károly, Bp. 1902. 20, 36, 40, 41, 56, 69, 72, 91, 108, 225, 227, 228 (Magyarországi tanulók külföldön, IV); BEDY, 63. j.-ben i. m. 323; KÖBLÖS, 53. j.-ben i. m. 165–166; SOLYOSI László, *Könyvhasználat a középkor végén (Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban).* In *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról.* Szerk. SZELESTEI N. László, Bp. 1989. 82, 85, 111.

⁶⁷ SCHRAUF, *id. kiad.* 19, 21, 33, 40, 71, 74, 101, 103, 220, 221, 232, 233, 237; KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok.* Esztergom 1900. 111.

fokozat megszerzése után is folytatott tanári tevékenységet. Mivel 1474-ben mint pozsonyi kanonokról van róla adatunk, erre minden lehetősége megvolt.⁶⁸ Persze, mint látni fogjuk, az egyetem életéből már nem sok volt hátra.

Obrecht de Lengenfeldről már csak azért is fel lehet tételeznünk, hogy a teológiai fokozat megszerzése után mint professzor működött, mert a helybeli nagymúltú káptalan tagjait, illetve közülük a tudományos képzettségüket aligha hagyta számitáson kívül az érsek-kancellár, illetve a prépost-alkancellár. Nagyon valószínű, hogy azok a „doktorok”, akik Schomberg pozsonyi prépostot és egyetemi alkancellárt 1467. július elején Bécsbe kísérték, a káptalanja tagjaiból verbuválódtak. Az eddigi kutatás meg is próbált a pozsonyi kanonokok közül egyeseket az Istropolitana professzoraként meghatározni, de sikertelenül. A pozsonyi káptalan archontológiája ugyanis felette zavaros. A káptalan monográfusa, Carolus Rimely megpróbált egy névsort összeállítani, de e téren szinte kizárólag — anélkül, hogy utalna rá — egy XVIII. századi igen zavaros kéziratos összeállítást követ. A *Series Dominorum Prepositorum et Canonicorum Posoniensium ab Anno 1278 usque ad Annum 1733* című kézirat semmiképpen sem tekinthető mérvadónak. Az 1473. évnél két állítólagos kanonok nevét olvassuk: Mgr. Angelus Theologiae Doctor; Wolfgangus Magr. et emeritus.⁶⁹ Rimely siet mindkettőt a pozsonyi egyetem tanárának minősíteni, aminek jogosságát már Abel Jenő kétségbe vonta.⁷⁰ Teljes joggal, mert az idézett *Series* a két állítólagos tudós kanonokra vonatkozó ismeretét csupán egy ma már nem fellelhető „liber rationum”-ból meríti, mely említi nevezetteknek a káptalan által való 1473. évi megvendéglését. Szerencsére a *Series* szöszerint idéz ebből az elveszett XV. századi forrásból, mely egy szóval sem említi a két személy kanonok, illetve professzor voltát, s címeiket is másképp adja meg: „Dnus Doctor Angelus” az egyik; „Dom. Doctor Magr. Wolfgangus, quondam ordinarius” a másik. Az a tény, hogy ők a „liber rationum” szerint „hospites honorati” voltak, eleve ellentmond annak, hogy helybeli kanonokok vagy professzorok legyenek. Sőt Wolfgangus Prechtel de Hasleiten-ről tudjuk is, hogy ezidőben Mátyás kancellárjának, Veronai Gábor egri püspöknek a káplánja volt, s majd csak 1479-ben kap ura jóvoltából pozsonyi kanonoki kinevezést.⁷¹ Angelusról később még szó lesz. Bár változatlanul valószínű, hogy a pozsonyi kanonokok közül nemcsak a Bécsből professzornak meghívott Nikolaus de Hittendorf és talán Sigismundus de Lengenfeld tanítottak az egyetemen, egyelőre egyetlen biztos nevet sem említhetünk.

Diákok

A matrikulák örökre elenyészvén, az Universitas Istropolitana diákjairól csak közvetett forrásokból szerezhetünk tudomást. Tudunk három olyan diákról, akik a pozsonyi artes fakultáson szereztek meg a baccalaureus-i fokozatot, de utána Bécsben kívánták tanulmányaikat folytatni. Közülük „baccalaureus Petrus Forhinger de Kirchdorf universitatis Posoniensis” 1471. június 8-án jelentkezett a bécsi artes fa-

⁶⁸ Vö. CSAPODI, 2. j.-ben i. m.

⁶⁹ CAROLUS RIMELY, *Capitulum insignis Ecclesiae Collegatae Posoniensis ad S. Martinum ep. olim SS. Salvatorem*. Posonii 1880. 257–258. A *Series* lelőhelye: Štátni slovensky ústredny archív, Arch. Cap. Poson. Capsa K. 10, 28.

⁷⁰ ÁBEL Jenő, *Egyetemeink a középkorban*. Bp. 1881. 33, 74–75; KÖBLÖS, 53. j.-ben i. m. nem ismer Pozsonyban Angelus nevű kanonokot.

⁷¹ A beiktatásról szóló oklevél: ŠSÚA, Arch. Cap. Poson. Capsa F, 9. 182. Kiadva: Magyar Szion, II 1864. 398–399.

kultáson;⁷² 1473. április 14-én pedig „Johannes Flechtner de Hirsberg, baccalarius universitatis Histropolensis” a bécsi egyetem magyar, „Martinus de Weytra baccalarius Histropolensis” pedig az osztrák nációjába iratkozott be.⁷³ Az artes fakultás jegyzőkönyve 1472-ben is említ egy felvételt kérő pozsonyi baccalaureust, de sajnos nem közli a nevét.⁷⁴ Fraknói Vilmos és Császár Mihály említenek még egy Michael Penckler nevű pozsonyi fiatalembert is, mint aki szülővárosában szerzett baccalaureus fokozatot, de azután Bécsben tanult tovább. A magyar nemzet anyakönyvében olvasható 1470. évi bejegyzés (Michael Penckler, baccalarius de Posonio) csak annyit árul el, hogy ő pozsonyi származású és baccalarius, de azt nem, hogy e fokozatot Pozsonyban is szerezte. Mivel már 1468-ban is szerepel Bécsben „Michael de Posonio” néven, nyilván kezdettől fogva ott végezte tanulmányait.⁷⁵

Biztosan a pozsonyi diákok közé sorolhatjuk viszont a feltételezett tanárok között már említett Sigismundus Obrecht de Lengenfeldet. Az Österreichische Nationalbibliothekban fennmaradt, Csapodi Csaba által felfedezett kódexében, melyet a teológiai baccalaureusi fokozatra való avatási díja fejében adott át 1474-ben az egyetemnek, azt olvassuk, hogy ő „cum erigeretur Universitas ex primis collegiatus” volt, vagyis hogy már 1467-től kezdve, az elsők között kezdte meg itteni tanulmányait.⁷⁶ Hét év éppen elég volt ahhoz, hogy elvégezze az artes fakultását és megszerezze a teológiai baccalaureusi fokozatot.

Az ismert diákok számát jelentősen gyarapítja a tanárok kapcsán már értékesített peres irat-együttes az Olgyai Chege és a Sterházi család viszálya ügyében. Az 1470. április 2-án kelt iratban, melyben az Olgyai Chege család néhány tagja megbízást ad ügyvédeknek, s melyet „in domo habitationis burse studentium” állítottak ki, négy diák szerepel tanúként: „...presentibus ibidem discretis dominis Benedicto de Polyan, Lodovico de Pakos, Johanne de Zenthmihal, Johanne de Zenthgergh studentibus in eadem alma universitate Hystropolitana testibus fidedignis...”⁷⁷ Közlebbieket e diákokról nem tudunk; minden valószínűséggel nemes ifjak voltak. Ismerünk e korból Polányi és Szentmihályi nevű családot, Szentgyörgyit pedig többet is; a Pakos-család pedig azonos a jól ismert Paksyval. 1488-ból adat van egy Paksy Lajosról, aki talán azonos a korábbi pozsonyi diákkal.⁷⁸

Az Istropolitana nemesi hallgatói közül a legtöbbet már eddig is Kállay Lőkös Jánosról tudunk; a róla szóló ismereteinket most módunk van tovább gyarapítani. 1890 óta ismert az az 1469. június 29-én kelt levél, melyet a családfán VII.-ként jelölt Kállay Lőkös Jánoshoz írt hasonnevű fiának nevelője.⁷⁹ Ebből megtudjuk, hogy már hatodik éve kíséri és gondozza az ifjút tanulmányai során, melyet előbb a budai skólaban, majd ura akaratából a gimnasium publicumban vagyis az Universitas Histropolitánán folytatott. Öntudatosan hivatkozik munkája lelkiismeretes és eredményes

⁷² CSÁSZÁR, i. m. 117–119. Közli a bécsi artes fakultásának 1471. június 8-i és 1472. október 13-i bejegyzését.

⁷³ VÖ. GÁBRIEL, 2. j.-ben i. m. 47. — Martinus de Weytra talán rokona lehetett Hanns von Weitra kanonoknak, akiről 1469. január 20-áról van adatunk. VÖ. ORTVAY, 53. j.-ben i. m. 263.

⁷⁴ DOMONKOS, 2. j.-ben i. m. 282.

⁷⁵ [FRANKÓI] FRANKL Vilmos, *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században*. Bp. 1974. 67 (Értekezések a történeti tudományok köréből, III, 10); CSÁSZÁR, i. m. 65; SCHRAUF, 66. j.-ben *id. kiad.* 111, 114.

⁷⁶ CSAPODI, 2. j.-ben i. m.

⁷⁷ OL DI 88497.

⁷⁸ NAGY Iván, *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX, Pest 1862. 15.

⁷⁹ SCHÖNHERR Gyula, *Középkori iskolázásunk történetéhez*. MKsz, XV 1980. 503–505; BÉKEFI Remig, *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*. Bp. 1906. 192–195.

voltára, amit el is hihetünk neki, mert érdemes volt a tanítója által kissé keményfejjűnek mondott ifjú Kállayt a tudomány megbecsülésére nevelni. Később ugyanis Kálló mezővárosában a plébánia iskolája számára saját földjéből telket adott, s mikor 1501. június 10-én egy bizonyos Endesi György rárontott az iskolára s a tanítót és a tanulókat karddal megsebesítette, a garázdalkodót letartóztatta és bíróság elé állította.⁸⁰ Ez az eset jól mutatja, mennyit nyert volna az ország, ha az egyetem állandósul és sokkal többen válnak a kultúra és tudomány elkötelezettjeivé!

A Kállay Lőkös Jánosra vonatkozó fenti értesüléseinket tudjuk most továbbiakkal kiegészíteni egy eddig nem ismert forrás jóvoltából, melyet Horváth Tibor Antal talált, de amelyet már nem volt módja publikálni.⁸¹ A függeléként teljes szövegében közölt irat nemcsak az ifjú nemesúr pozsonyi tartózkodásáról szolgáltat új adatokat, de joggal tekinthető az egyetem első hónapjaira, sőt általában a középkori magyar iskolaügyre az egyik legbeszédesebb forrásnak. A címzés és aláírás nélkül, dátálatlanul fennmaradt irat szintén az ifjú Kállay nevelőjétől származik, s valószínűleg egy ma már elvesztett levél tartozéka volt. „Registrum habiti seu recepti sumpmati ac exposicionis eiusdem” kezdettel, a nevelő által kezelt pénzekekről való elszámolást tartalmazza, nem fukarkodva egyéb közlésekben sem. Minthogy írója szeptember 8-ra választ várt urától, az irat augusztusban készülhetett.

Az elszámolás tételeiből kiderül, hogy ifj. Kállay Lőkös János, ismeretlen nevű nevelője, valamint Tamás nevű szolgája 1467 tavaszán odahaza volt látogatóban s pünkösöd (május 17.) előtt tértek vissza Budára. Itt azonban nem sokáig maradtak, mert május 30-án már megérkeztek Pozsonyba, ahol úgy látszik már gyülekezőben voltak a még meg sem nyílt egyetem előkelő leendő diákjai, mert — mint a számadásban olvashatjuk — „az itt tartózkodó urak fiai meglátogatták Jánost”. Többször említésre kerül bizonyos „magister Georgius archidiaconus”, akivel különböző anyagi ügyeket kellett a nevelőnek rendeznie. Bizonyára Georg Schönberg prépostról, egyúttal pozsonyi főesperesről s az egyetem alkancellárjáról van itt szó.⁸² De nemcsak az alkancellár foglalkozott személyesen is egy olyan előkelő diákkal, mint Kállay Lőkös, hanem maga a főkancellár, vagyis Vitéz érsek is fogadta a szépreményű ifjút: „Először is az Óvárban bemutatam az érsek úrnak méltóságod fiát, Jánost, akit derűs lélekkel fogadott, s egyúttal meghagyta nekem, hogy hűséggel és nagy törődéssel viseljem a gondját.” A nyári hónapokban Kállay Lőkös János és két kísérője valamilyen magán szálláson, „hospicium”-ban húzódtak meg, mert „a bursák még nincsenek

⁸⁰ BÉKEFI Remig, *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Bp. 1910. 503–505.

⁸¹ OL DI 48206. Horváth Tibor Antal hagyatéka a MTA Könyvtárának kéziratárában őrizte; ezen belül Ms 5264/6 jelzet alatt található *Adatok az Academia Istropolitana kérdéséhez* című kéziratföredéke. Ebben a néhány lapra tervezett és kéziratban maradt közleményben részben az Olygai Chege-családnak Bónis által szintén felfedezett peres iratait, részben pedig a most ismertetésre kerülő Kállay Lőkös-féle forrást hasznosítja. A hagyaték ismertetését lásd: CSAPODI Csaba, *Történezhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kéziratárában*. In Száz, CVI 1972. 1376. — Hálásan köszönöm Csonka Ferenc közreműködését, aki a forrást sajtó alá rendezte és magyarra fordította e tanulmány függeléke számára, valamint Ritoók Zsigmondné tanácsait, melyekkel a szöveg egyes helyeinek értelmezését tette lehetővé.

⁸² Hogy az iratban említett György főesperes valóban Schönberg préposttal azonos, az abból következik, hogy a pozsonyi főesperesi hivatalt a középkor folyamán a prépostnak engedték át. Vö. ZUMBUR [KNAUZ Nándor], *A pozsonyi prépostság*. In Új Magyar Sion, XI 1880. 517–520. Schönberg utóda, Sánkfalvi Antal prépost például 1493. február 16-án a pápához mint pozsonyi prépost és ezen prépostsághoz között főesperesi hivatal viselője fordul. Vö. CZAICH A. Gilbert, *Regesták VI. Sándor pápa köréből*. TT, Új folyam, V 1904. 163. Egyébként Schönbergen kívül nincs egyetlen másik Georgius sem a pozsonyi káptalanban 1458 és 1526 között (KÖBLÖS, 53. j.-ben i. m. 179–216.)

kellőképpen fölújítva". Mint fentebb, az Olgyai Chege család perével kapcsolatos iratokból láttuk, 1470-ben már a bursa épületében került sor az egyik irat kiállítására, vagyis a diákok szálláshelyéül szolgáló épület időközben, feltehetően még 1467 őszi berendezésre került. Az elszámolás egyedülálló forrás arra nézve, hogy egy jobb családból származó egyetemi diáknak a XV. század második felében mi mindenre volt szüksége és az mibe került. Nem szólva most a Budáról Pozsonyba való utazás, valamint a hospiciumban való ideiglenes szállás költségeiről, olyan kiadásokról értesülünk, mint papír, azután a tintához szükséges gubacs és mézga, valamint a tintát tároló kis üvegek vásárlása, de főként az ifjú ruházkodásával kapcsolatos kiadások. Megtudjuk, hogy a diákoknak egyenruhára volt szükségük, melyet meg kellett csináltatni, valamint ködmönre, mellényre, harisnyára stb.

A legértékesebb része az elszámolásnak azonban az a passzus, melyben a nevelő felsorolja, hogy mely „hatalmasságok” (potenciores), azaz előkelő diákok vannak jelen Pozsonyban. Hat személyről tesz az irat említést, jelentősen növelve így az Istropolitana név szerint ismert hallgatóinak sorát. A következőkről van szó:

„Filius Francisci de Chaak”, vagyis valamelyik Csáky Ferenc fia. 1467-ben él még a családfán I-ként jelzett Ferenc, a székelyek ispánja, Bihar, Szatmár és Csanád főispánja, Mátyás király keresztapja, akinek öt gyermeke közül (II. Ferenc, Pál, Benedek, Mihály, Miklós) bármelyik számításba jöhet. De az is lehet, hogy az itt említett II. Ferencről van szó, s ez esetben az ő fiainak valamelyike, III. Ferenc, Gábor vagy Miklós vélhető a pozsonyi diákkal azonosnak.⁸³

„Filius Ladislai de Dombo”, azaz Dombay László fia, a Tolna-megyei Dombó várát birtokló előkelő család sarja. Miklós nevű tagja 1462-ben a horvát báni méltóságot viselte; az ő lánya volt az a Dombay Krisztina, Nyulak-szigeti apáca, aki a *Gömör-y-kóde-x*-et másoltatta. Dombay Pállal 1460 és 1464 között mint főlovászmesterrel találkozunk; László, diákunk apja pedig 1460 és 1462 között főudvarmester volt.⁸⁴

A következő név, „filius comitis de Zeen”, alatt a horvátországi Zengg comesének a fiát kell értenünk. Zengg nevét ugyan többnyire a horvát Senj, vagy az olasz Segna, Segna alakban szokták írni, de előfordul Senn, Zen alak is.⁸⁵ A Zengg, valamint Veglia és Modrus grófja címet a Frangepán-család tagjai viselték, mégpedig valamennyi nagykorú férfitagjuk, 1467-ben csaknem egy tucatnyi volt belőlük s így eldönthetetlen, hogy melyikről, illetve melyiknek a fiáról van szó.⁸⁶

Nem könnyű értelmezni az ezt követő megjelölést: „germanus Johannis Parvi, alias kysyanko familiaris Regis”. Nyilvánvaló, hogy egy bizonyos Kis Jánosról van szó (nem szokatlan e korban, hogy a Kis vezetéknevet a latinban átírják Parvusra!), akit másként Kis Jankónak neveznek, s aki a király familiarisa másként aulicus, vagy cubiculariusa volt.⁸⁷ A Jankó név szláv eredetre utal, s ismerünk is két olyan horvát familiaris regist, akire ráillik a Johannes Parvus nevezet. Az egyik Johannes Kyshorwath, eredeti nevén Hlapčić, aki arról nevezetes, hogy 1489-ben mint Mátyás követe

⁸³ SVÁBY Frigyes, *A körösszeghi és adorfáni gr. Csáky család genealógiája. Levéltári okmányok alapján.* In Turul, IX 1981. 35–38; BARTFAI SZABÓ László, *Adatok a Csáky család leszármazásához, uo.,* XLII 19–28. 71–72.

⁸⁴ NAGY Iván, 78. j.-ben i. m. III 1858. 347; pótlék-kötet 1868. 204; TIMÁR Kálmán, *Árpádházi Boldog Margit legendája. A breviáriumi legendák.* Kalocsa 1934. 8; BALOGH, 6. j.-ben i. m. 694, 695.

⁸⁵ Lásd pl. *Zichy-Okmánytár.* XI, 18; *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium,* XXXV, 234.

⁸⁶ *A Frangepán-család oklevéltára.* Kiad. THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu, II, Bp. 1913. 95–109 (MHHD XXXVIII).

⁸⁷ VÖ. KUBINYI András, *A Mátyás-kori államszervezet.* In *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára.* Bp. 1990. 66.

elhozta Konstantinápolyból Alamizsnás Szent János csontjait, melyet a budai palota kápolnájában helyeztek azután el;⁸⁸ a másik Johannes Kispolyack, akit Mátyás egy levele „aulicus noster”-nek nevez, s aki 1481-ben bizonyos csempészek felkutatására kapott a királytól megbízást.⁸⁹ Pozsonyi diákunkban vagy az egyik, vagy a másik Jankó öccsét (vagy unokaöccsét?) kell tisztelnünk.

„Filius Johannis Erzth” jön ezután, akinél fel kell tételeznünk egy elírást: a családnév alighanem Er[n]zth lenne, csak a leíró kifejejtett egy betűt vagy elcsúsztatott egy rövidítésjelet. Mátyás híres kincstartójáról, Ernuszt Jánosról van szó, illetve fiáról Ernuszt Zsigmondról, a későbbi pécsi püspökről. Ő 1550 körül született, s állítólag maga Mátyás volt a keresztapja, mikor zsidó apjával együtt megkeresztelkedett. 1570-ben a bécsi egyetemen, 1573-ban pedig Ferrarában találjuk, vagyis a pozsonyi tanulmányok pontosan beilleszkednek curriculumjába. Öccséről, II. Jánosról nem lehet szó, mert az jóval fiatalabb volt nála.⁹⁰ A név azonosítást illetően nem lehet tévedés, mert az egykorú iratok a családot Ernnt, Erwt, Ernnst, Ernst, Ernst alakban írták; a bécsi egyetemen Sigismundus Ernst alakban írták be diákunkat.⁹¹

Végül a „germanus Archiepiscopi” zárja a sort, vagyis Vitéz János valamelyik unokaöccse. Sajnos a magyar humanizmus atyjának családi viszonyait, rokonságát, családja genealógiáját nem ismerjük pontosan, így csak sejtethetjük, hogy arról a Vitéz Mihályról, Vitéz Péter fiáról van itt szó, aki 1483-ban zágrábi prépost, 1487-ben Padovában doktorált és 1499-ben halt meg.⁹² A jól ismert ifj. Vitéz Jánosról, Mátyás szentszéki követéről, a későbbi szerémi, veszprémi, majd bécsi püspökről nem lehet szó, mert ő ezidőben a padovai egyetemen tartózkodott.⁹³ Hasonlóképpen nem jöhet számításba a Girolamo Balbi verseiben megörökített ifj. Vitéz Mihály sem, mert ő az 1490-es években folytatta tanulmányait.⁹⁴

Hat személlyel sikerült tehát szaporítanunk az ismert pozsonyi diákok számát. De nem is annyira a számszerűség a lényeges, mint inkább a minőség: kiderült, hogy az új egyetemet nemcsak polgárfiúk, kisenemesek, hanem az ország társadalmi elitjének fiai is siettek felkeresni. Kállay Lőkös János nevelője, akinek ezeket az értékes információkat köszönhetjük, az egyetem megnyitására váró „potenciores”-nak csak egy részét (inter alios) sorolja fel, s a névsor végére hozzát teszi, hogy még többen is vannak (plures alii). Ebben a korban még igen ritka a világi arisztokrácia fiainak külföldi egyetemjárása, de egy hazai egyetemre úgy látszik szívesen küldték gyermekeiket az ország előkelői. Mekkora haszon származhatott volna az országra, ha az egyetem fennmarad, s 1467-től kezdve az ország vezető rétegénél státusszimbólummá válik az egyetemjárás!

⁸⁸ FRAKNÓI Vilmos, *Mátyás király magyar diplomatái XX*. In *Száz*, XXXIII 1899. 873–874; BA-LOGH, 6. j.-ben i. m. 60, 74, 676.

⁸⁹ CSÁNKI Dezső, *Oklevelek a Hunyadiak korából, 1454–1488*. TT, Új folyam, III 1902. 348–349.

⁹⁰ MADZSAR Imre, *Ernuszt János és háza Budán*. In *Száz*, LII 1918. 56–71; VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221–1864*. Bp. 1941, 371–373 (Olaszországi Magyar Emlékek, III).

⁹¹ Lásd MADZSAR, i. m. 57, 62, 63; SCHRAUF, 66. j.-ben *id. kiad.* 113.

⁹² *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*. II, kiad. Joannes Baptista TKALČIĆ, Zagrabiae 1894. 422, 482, 493, 532, 533; Andreas VERESS, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium, 1264–1864*. Bp. 1915. 18–19 (Fontes Rerum Hungaricarum, I).

⁹³ Lásd: VERESS, i. m. 13.

⁹⁴ SCHRAUF, 66. j.-ben *id. kiad.* 37; VERESS, i. m. 20.

Skolasztikus, vagy humanista egyetem?

Az Universitas Istropolitana működésének tartalmi vonatkozásairól, világnézeti irányjáról meglehetősen eltérőek a vélemények. A magyar kutatók előszeretettel emelték ki a humanista vonásokat elsősorban Regiomontanus és Ilkusz szerepére hivatkozva. Kardos Tibor pedig még a devotio moderna jelenlétét is felismerni vélte a pozsonyi egyetem tanárai körében. Vendelín Jankovič szerint az egyetem főerőssége a jogi oktatás volt a teológia rovására, s ő ebben látja az intézmény humanista jellegét. Mások viszont, így Karol Rebro óva intenek a humanista vonások túlhangsúlyozásától, nem látva megalapozottnak a devotio modernával illetve a jogi oktatás fejlettségével kapcsolatos érvelést. A Huntepichler-iratokat felfedező Isnard Frank még tovább megy, a magyar szakirodalmat a humanista vonások eltűzésének vétkében marasztalja el, s az általa ismertetett forrásokra támaszkodva az Istropolitanát a skolasztikus német egyetemek követőjeként határozza meg.⁹⁵

Hogy ebben a kérdésben állást foglalhassunk, mindenekelőtt idézzük emlékeztetbe a nemzetközi kutatásnak az egyetemek humanista jellegéről, illetve humanistává alakulásáról kialakított nézeteit.⁹⁶ Ismeretes, hogy a középkori egyetemi oktatás struktúrájában határozott különbség volt az artes, illetve a teológiai, jogi és orvosi kar szerepe, rangja között. A triviumot és quadriviumot magas színvonalon oktató artes-fakultás egy többéves előkészítő tanfolyam szerepét töltötte be, melynek eredményes elvégzése, a magister artium fokozat elnyerése jogosított fel a három másik, magasabb fakultás valamelyikének elvégzésére. Érthető, hogy a legmagasabb egyetemi fokozatot, a doktorit csak ez utóbbiakon lehetett megszerezni, s az sem meglepő, hogy a teológiai, jogi illetve orvosi professzorok társadalmi megbecsülése, s ezzel együtt fizetése jóval magasabb volt artes-beli kollegáiknál. A humanizmus érvényesülése az egyetemeken mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy ez a hierarchia felborult. Megindult az artes rangemelkedése, ami idővel a másik három karral egyenrangú bölcsésztkarrá fejlődéséhez vezetett. Az artes tanárai lettek az előkelőbbek és a jobban fizettek, s kezdett terjedni a magister artium fokozattal rendelkezőknek „doctor” artiumként való pontatlan, de az értékeltelődést kifejező jelölése.

A rang- és értékemelkedés hátterében az artes-beli oktatás gyökeres változása állt: a tananyag centrumába a „studia humanitatis”, azaz a klasszikus szerzőknek, elsősorban a latinoknak, de lehetőleg a görögöknek is az olvastatása és magyarázata került. A humanitas oktatói pedig a humanisták, s így az új igények következtében ők lettek a legkeresettebbek és legmegbecsültebbek az egyetemeken tanári karában. A klasszikus szerzők ismerete, az azok szövegein való iskolázottság a XV. században nélkülözhetlenné kezdett válni a kancelláriai, a diplomáciai és a hasonló szolgálatoknál, s így egy fényes karrierhez az artes-en megszerzett tudás kezdett hasznosabb lenni mint a teológiai, vagy jogi grádus.

Azt tehát, hogy egy egyetemet, illetve az azon folyó oktatást a XV. században humanistának tekinthetünk-e vagy sem, elsősorban az artes fakultás helyzete, rangja, a studia humanitatis oktatásának mértéke és színvonala dönti el. Ha ezt a mércét alkalmazzuk Vitéz pozsonyi egyetemére, akkor nehéz lenne tagadni, hogy a humanista főpap szándéka egy a saját kora igényeinek megfelelő, „modern”-nek, korszerűnek

⁹⁵ Császár, i. m. 80–90; Tibor KARDOS, *Devotio Moderna na Akademii Istropolitane*. In *Humanizmus a Renesancia...* 2. j.-ben i. m.; Uő., *Il simposio di Esztergom*, 17. j.-ben i. m.; JANKOVIČ, 8. j.-ben i. m. 543; REBRO, *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 10–17; FRANK, 2. j.-ben i. m. 420, 427–428.

⁹⁶ Sven STELLING-MICHAUD, *Quelques remarques sur l'histoire des universités à l'époque de la Renaissance*. In *Les universités européennes du XIVe au XVIIIe siècle*. Kiad. Uő., Genève 1967. 74–76; Eugenio GARIN, *La concezione dell'università in Italia nell'età del Rinascimento*. Uő., 86–93.

tekinthető universitas létrehozása volt. Már másutt utaltam rá, hogy az új magyarországi egyetem eszméjének érlelődésében fontos szerepet kell tulajdonítanunk Bessarion kardinális ösztönzésének.⁹⁷ Bessarion a török elleni európai összefogás és keresztes hadjárat legfőbb szószólója volt, s márcsak ezért is fel kell tételeznünk közte és Vitéz között a kölcsönös rokonszenvet. Emellett nagy figyelmet fordított az egyetemek humanista irányú fejlődésére is: 1450-ben Bolognában, 1460-ban pedig Bécsben segítette elő a studia humanitatis pozíciójának megerősödését. Nem lehet véletlen, hogy a pozsonyi egyetem tanárainak legkiválóbbjai mind az ő környezetéből kerültek ki: Giovanni Gatti hosszú időn át legközelebbi munkatársa volt, részt vett a bolognai egyetem reformálásában; Regiomontanus érdeklődését ő irányította a görög stúdiók felé, s magához hívta őt Rómába, s ugyancsak az ő környezetében volt ott ekkor Martin Bylica is. Felette valószínű, hogy Janus Pannonius, midőn 1465-ben Rómában járt s többek között az egyetem engedélyezését is kieszközölte, együttal igyekezett már a leendő tanárokról is gondoskodni és ilyen irányú megbeszéléseket is folytatott. Mindez arra mutat, hogy Bessarion szelleme, s ezzel együtt a studia humanitatis igénye kezdettől fogva jelen volt Vitéz és Janus elképzeléseiben. Olyan egyetemet terveztek, mely kiváló artes fakultással rendelkezik, s ahol nemcsak a latin auktorok oktatása folyik majd, hanem hamarosan a görögöké is, legalább is erre mutat Argyropulos — sajnos meghíúsult — meghívása. S ha a teológiai oktatás nem is lehet humanista szellemű, Gatti személyében sikerült legalább egy a humanizmustól nem idegen professzort megnyerni, olyan teológust, aki maga is szorgalmazta az antik szerzők ismeretét, s aki munkatársa volt Bessarionnak az *In calumniatore Platonis* megírásában. Lehet, hogy ő hozta magával Esztergomba a híres mű egyik másolatát, Vitéz mindenesetre jól ismerte, mert midőn 1470. szeptember 20-án befejezte Trapezuntius *Comparatio Platonis et Aristotelis* c. munkájának olvasását, odajegyezte: „Contra hunc scripsit dominus Bissarion cardinalis Nicenus vir eruditissimus pro platone non tamen contra Aristotelem.”⁹⁸

1467 késő tavaszán, mint erről már szó volt, kiváló humanista társaság gyűlt össze Esztergomban. A leendő pozsonyi professzorok mellett itt találjuk Galeotto Marziót, s mint az általa leírt „Esztergomi symposion”-ból tudjuk, felkereste e humanista contuberniumot Janus Pannonius, sőt maga Mátyás király is. Talán az itteni beszélgetések során született meg az ötlet: új, görög nevet adni a leendő egyetemi városnak, az Istropolis nevezet korábbi előfordulásáról ugyanis nem ismerek adatot.⁹⁹ Már ez a gesztus is egyértelműen humanista elkötelezettségre utal. De erre vall Vitéz ama szándéka is, hogy további tanárokat kíván meghívni Itáliából, valamint az a most ismertté vált tény, hogy az egyetem születése pillanatától kezdve vonzani kezdte a társadalmi elitből származó ifjakat. Vitéz úgy látszik jó előre gondoskodott arról, hogy tervét széles körben megismerjék, rámutatva arra, hogy az új korszerű műveltség immár idehaza is lehetséges elsajátítása elősegíti majd jeles családok szépreményű ifjainak hivatali, politikai karrierjét.

A humanista műveltség-eszmény jelenlétét a pozsonyi egyetem alapításánál a fentiek alapján kétségbe vonni nem lehet. De miként még Itália legélenjáróbb egyetemein sem jelentette a humanizmus diadala az oktatás minden téren való átalakítását s a

⁹⁷ KLANICZAY Tibor, *A kereszteshad eszméje és a Mátyás-mítosz*. In Uő., *Hagyományok ébresztése*. Bp. 1976. 174–180.

⁹⁸ CSAPODI-GÁRDONYI, 18. j.-ben i. m. 111. sz.

⁹⁹ Nyilván csak valami félreértés eredménye lehet, hogy Pietro Ransano magyar történetében az Istropolis nevet mint Esztergom antik elnevezését említi: „...Strigonium Istropolis antiquitus dicta totius Hungariae praeclara metropolis...” Lásd: Petrus RANSANUS, *Epithoma rerum Hungararum*. Kiad. Petrus KULCSÁR, Bp. 1977. 81 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, S. n., II).

középkori gyakorlattól való teljes elszakadást, ilyesmit az Universitas Istropolitana-tól sem várhatunk. Ha előtérbe is került a studia humanitatis az artes fakultáson, a többi karon ettől még a hagyományos módon folytatódott az oktatás. Nem is lehetett másképpen, hiszen a teológia, a jog, az orvostudomány tananyagát nem lehetett radikálisan megváltoztatni, a korábbi mással kicserélni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a humanizmus filológiai módszerei, a forrásokhoz való határozottabb visszatérés ezek művelésében és tanításában is érvényesült, ez azonban lassú folyamat volt, s eredményei a XV. században még alig mutatkoztak. Nem mond tehát ellent a humanista törekvéseknek, ha a teológiai, jogi és orvosi karokon változatlanul a középkori tudományosság jegyében folyt a tanítás.

A pozsonyi egyetemen, mint már említettük, orvosi karról alig lehetett szó, ilyesminek mindenestre semmi nyoma. Kérdéses az is, hogy volt-e jogi kar. Karol Rebro revízió alá vette azokat a nézeteket, melyek szerint az egyetemen erős jogi oktatás lett volna. Giovanni Gattit tévesen gondolták jogi professzornak; arra sincsen semmi bizonyíték, hogy az alkancellár, Schönberg, aki rendelkezett a decretorum doctor fokozattal, tanított volna egyetemén; s tévesen hitték, hogy az Istropolitanának a bolognai mintára való szervezése a jogi oktatás túlsúlyát jelentette volna. Mindezek alapján Rebro valószínűnek tartja, hogy a jogi kar felállítására nem is került sor.¹⁰⁰ Hogy nem a jog volt a legfontosabb stúdium Pozsonyban, azt feltétlenül el kell fogadnunk, de hogy teljesen hiányzott volna az már kétséges, mert akkor mit keresett ott vajon négy jogi képzettséggel rendelkező, s jogi ügyekkel egyetemi ténykedése során is foglalkozó személy, miként azt Ethei Ferenc, Pál mosoni főesperes, Veresmarti Bálint és Szentgyörgyi András esetében láttuk. Szerény jogi oktatást ezért fel kell tételeznünk, de a tanárok személye és képzettsége alapján ez legfeljebb a kánonjogra és a hazai jog elemeire terjedhetett ki, teljesen megmaradva a hagyományos középkori kereteken belül.

A három felsőbb fakultás közül csupán a teológiáról tudjuk biztosan, hogy létezett és hogy az alapító különös gondot fordított rá. Vitéz János mélyen vallásos személy volt, s a humanizmusnak a keresztény hittel teljes harmóniában lévő irányát képviselte. Mestere, az élete végén egyre inkább vallásos elmélkedésbe húzódó Pier Paolo Vergerio erre adott neki ösztönzést, s ezt erősíthette Giuliano Cesarinivel való ismeretsége is. Ugyanilyen keresztény humanista szemlélet hatotta át Bessarion munkásságát, s ezért nem véletlen, hogy az itáliai humanisták közül a kardinális állt hozzá a legközelebb.¹⁰¹ A pápához az egyetem engedélyezése tárgyában benyújtott kérvényben nem volt pusztá captatio benevolentiae annak kiemelése, hogy az egyetemes egyháznak és a keresztény vallásnak mekkora kára származhat abból, ha „a hitetlenekkel határos” ország szűkölködik tanult férfiakban, hanem Vitéz ezt komolyan is gondolta, és igyekezett mindent megtenni, hogy ezen segítsen. A hitetlenek említésével nyilván a törökre utalt elsősorban, de gondolhatott a schismaticusokra s az eretnekekre (huszitákra?) is, „tanult férfiak” alatt ezért a hitben erős és az egyházi tudományokban jártas embereket kell értenünk. Természetes ezért, hogy nemcsak a studia humanitatis magas színvonalú oktatására törekedett, hanem legalább annyira a teológiában képzett egyháziak kiképzésére.

A teológiai kar Vitéznek éppolyan szívügye volt mint az artes, s miként ez utóbbinál, úgy a hittudomány esetében is a legjobb, legkorszerűbb oktatást kívánta bevezetni. Ezen a téren pedig a legtöbb segítséget az akkor legtudósabb rendtől, a domonkosoktól várhatta. Domonkos volt maga Giovanni Gatti is, a pozsonyi teológia-oktatás megindítója, s domonkos volt Leonhard Huntepichler, a bécsi teológia-professzor, aki-

¹⁰⁰ REBRO, *Istropolitana a Bologna*. 2. j.-ben i. m.; Uő., *K dejinám...* 2. j.-ben i. m. 15–18.

¹⁰¹ VÖ. KLANICZAY, *Das Contubernium...* 17. j.-ben i. m. 242.

hez az egyetem szervezésekor Vitéz tanácsért fordult. Vitéz kérdései között, melyeket Georg Schönberg továbbított 1467. júliusának elején bécsi kiküldetése során, szerepelnie kellett egy olyanak, mely a teológiai oktatás szempontjából fontos tartalmi kérdést érintett. Ismeretes, hogy a XV. században a skolasztikus filozófusokat és teológusokat megosztotta a *via antiqua*-nak nevezett realizmus és a *via moderna*-ként emlegetett nominalizmus harca, amely az egyetemeken súlyos zavarokhoz, tanárok elűzéséhez, egyik vagy másik irány tanításának eltiltásához vezetett.¹⁰² Huntpichler a tanácsadó irata 13. articulusában válaszol az ezirányú kérdésre, azt javasolva, hogy mind a két módszert („*modi loquendi*”-t) célszerű bevezetni, mert így elkerülhetők azok a viszályok, melyek más egyetemeknek, például a bázelinek a légkörét megmérgezték. Kövesse Pozsony a heidelbergi példát, ahol mindkét irány szabadon érvényesülhet gyümölcsöző versenyben. Tudnivaló, hogy ekkor a *via moderna* volt túlsúlyban, a bécsi egyetemen is csak ez volt engedélyezve, de a domonkosok általában a *via antiqua*-hoz húztak, hiszen annak legfőbb tekintélye az ő nagy Szent Tamásuk volt. Nyilván innen ered Huntpichler bölcs kompromisszum készsége.

Egyébként a XV. század második felében a realizmus pozíciói kezdtek újra erősödni, talán azért is, mert könnyebben volt egyeztethető a humanizmussal, mint a nominalizmus. Jellemző, hogy a bécsi egyetemen csak 1499-ben, vagyis a humanizmus győzelme után engedélyezték a *via antiqua* tanítását.¹⁰³

Vitéz azonban, talán Gatti tanácsára teljesen a domonkosok kezébe szerette volna letenni a pozsonyi teológiai oktatás ügyét. Erre a példát éppen a jól ismert bécsi helyzet szolgáltatta, ahol ugyanis gyakorlatilag összeolvadt a domonkos főiskola az egyetem teológiai karával. Úgy is mondhatnánk, hogy a domonkos *studium generale* betöltötte a teológiai fakultás szerepét is, tanárai pedig egyben az egyetem teológia professzorai is voltak.¹⁰⁴ Vitéz János hasonló megoldást látott volna célszerűnek Pozsonyban is, de mivel ott nem volt domonkos rendház, kísérletet tett ennek alapítására. 1469 legelején — Mátyás nevében — kérte a pápától annak engedélyezését, hogy a pozsonyi klarisszákat, akik erkölcsi magatartása amúgy is kifogásolható, a Nyulak szigetére telepítse, s házukat a domonkosoknak adja át. Mindezt annak érdekében, hogy őket tanerökként vegye igénybe az egyetemi oktatásban („*propter studia artium et theologie dicto studio Hystropolitani...*”). Hogy miért hiúsult meg a terv, nem tudjuk.¹⁰⁵ 1469 nyarán — mint láttuk — Vitéz már Bécsből kényszerült teológus tanárt kölcsönözni Laurentius Koch de Krumpach személyében.

A kérdésre, hogy skolasztikus vagy humanista egyetemről van-e szó, a mondtak alapján azt felelhetjük, hogy egyik is, másik is. Az artes fakultásra kiváló humanista tanárok meghívása nyilván annak érdekében történt, hogy az oktatás gerince a *studia humanitatis* legyen, de ugyanakkor a filozófia és teológia tanításában — mint mindenütt Európában — még a skolasztika uralkodott. Ennél korszerűbb egyetem-alapítási koncepciót az 1460-as években — Itálián kívül — nem lehet sem találni, sem elképzelni. De sajnos főként a koncepciót, a tervet, a szándékot kell hangsúlyoznunk, a megvalósítás már nem felelt meg a reményeknek és várakozásoknak. A humanista *studium*okat tanító nagyhírnű professzorok sorát nem sikerült növelni, s akik közülük el is jöttek Pozsonyba 1467-ben, 1471-ig mind eltávoztak. Hamarosan az érsek-főkancellár

¹⁰² Astrik L. GABRIEL, „*Via antiqua*” and „*via moderna*” and the Migration of Paris Students and Masters to the German Universities in the Fifteenth Century. In *Antiqui und Moderni*. Berlin — New York 1974. 439–483 (Miscellanea Mediaevalia, 9).

¹⁰³ FRANK, 2. j.-ben i. m. 425–427, 437.

¹⁰⁴ Isnard W. FRANK, *Hausstudium und Universitätsstudium der Wiener Dominikaner bis 1500*. Wien 1968 (Archiv für Österreichische Geschichte, 127).

¹⁰⁵ Lásd az 54. jegyzetet.

is bukott ember lett, majd meg is halt, s így a humanista irányú intézménynek induló Universitas Istropolitana, az 1470-es évek elejére középkori jellegű, skolasztikus és provinciális stúdiummá süllyedt. Talán ezért sem tartotta érdemesnek a király, hogy a haldokló intézménynek, az ellenfelévé lett Vitéz János alkotásának a fennmaradása érdekében áldozatot hozzon.

Meddig élt az egyetem?

A legtöbb bizonytalanság az egyetem elhalásának, megszűnése időpontjának kérdésében uralkodik. Fraknói Vilmos valószínűnek tartotta, hogy az Istropolitana alig élte túl Vitéz János halálát; Gábiel Asztrik pedig arra mutatott rá, hogy 1471-től kezdve egyre több pozsonyi születésű diák iratkozott be a bécsi egyetemre, ami arra vall, hogy szülővárosuk universitása már hanyatlóban volt.¹⁰⁶ Az utolsó biztos adat az egyetem működéséről 1474-ből származik: Sigismundus Obrecht de Lengenfeldet ekkor avatták teológiai baccalaureusszá, miként azt az avatási díj fejében átengedett kódex bejegyzéséből tudjuk.¹⁰⁷ Az tehát biztos, hogy az Universitas Istropolitana a híres tanárok távozása és az alapító bukása majd halála után valamennyi ideig még folytatta tevékenységét. A kutatók többsége szerint ez a csendes agónia egészen Mátyás haláláig tartott. Néhány — mint látni fogjuk erősen vitatható — érv szolgált e vélemény alapjául.

A legfontosabb ezek közül, hogy még az 1480-as években is hallunk az egyetem alkancellárjáról. Georg Schönberg 1486. szeptember 30-án hunyt el, s a pozsonyi Szent Márton székesegyházban olvasható sírfeliratán egyik titulusaként szerepel az „Universitatis Istropolitanae vicecancellarius” megjelölés is.¹⁰⁸ Ennek azonban nincs bizonyító értéke, mert a magyarországi gótika egyik remekműveként számontartott Schönberg-síremléket jóval a prépost halála előtt faragták.¹⁰⁹ Egyetemi alkancellári címét egyébként, az egyetem megszűnése után is lehetett emlegetni, különösen egy építátfiumon. Nyomósabb érv, hogy egy Sánkfalvi Antalhoz, Schönberg utódjához címzett 1488. október 18-án kelt iratban is utalás van az egyetemre.¹¹⁰ Ez az oklevél egy Hippolit esztergomi érsek által, az új prépost kérésére kiállított átírat Vitéz Jánosnak arról az 1469. április 26-án kelt kiváltságleveléről, melyben Schönberget és utódait vicariussá nevezi ki a Vág, a Duna és a Morva folyók által határolt területre.¹¹¹ Vagyis a pozsonyi prépost ettől fogva püspöki jogkörrel rendelkezett a mondott területeken, s ennek jeleként II. Pál pápa, 1469. augusztus 13-án engedélyezte számára a főpapi jelvények használatát.¹¹² Vitéz, mint oklevelében írja, ezzel az intézkedésével mentesíteni akarta a Pozsonyhoz közel eső vidék lakóit, továbbá az egyetem doktorait, magistereit és studenseit attól a kényelmetlenségtől, hogy ügyesbajos dolgaikban a távoli érseki székhelyre kelljen futkosniok. A püspöki jogoknak a prépostra történő átruházásával automatikusan az egyetem kancellárjának a jogköre is a prépost-alkancellárra szállt át. Ettől az időtől kezdve Vitézt egyszer sem említik kancellárként, pedig továbbra is tesz lépéseket az egyetem érdekében, s ugyanígy utódjának, Beckensloernek a címei között sem szerepel a kancellári titulus. Az új

¹⁰⁶ FRANKÓI Vilmos, *Vitéz János esztergomi érsek élete*. Bp. 1879. 230; GÁBIEL, 2. j.-ben i. m. 47.

¹⁰⁷ VÖ. CSAPODI, 2. j.-ben i. m.

¹⁰⁸ CSÁSZÁR, i. m. 92.

¹⁰⁹ HENSZLMANN Imre, *Magyarország csúcs-íves stílusú műemlékei* II. Bp. 1880. 156.

¹¹⁰ CSÁSZÁR, i. m. 92–93.

¹¹¹ Közölve *uo.* 110–112.

¹¹² Közölve *uo.* 113–114.

prépostnak, Sánkfalvi Antalnak szüksége volt a privilégium, vagyis a vicariusi jogkör megerősítésére, ezért kérte Hippolit érseket Vitéz kiváltságlevelének a számára való átírására. Az átírt szövegben pedig automatikusan benne maradtak az egyetemre vonatkozó utalások, tekintet nélkül arra, hogy az működött-e még, vagy sem; ezek így csupán az eredeti szövegnek, nem pedig az átíratnak a dátumára bizonyító értékűek.¹¹³

Az Istropolitana továbbélését sejteti látszólag a pozsonyi városi számadáskönyvekben 1577 után is gyakran előforduló „Hohenschul” kifejezés. Ez azonban nem az intézményre, hanem az ott korábban működött „főiskola” épületére vonatkozik. Említése egyébként nem szűnik meg 1490-nel; 1501-ből is van rá adat.¹¹⁴ Így tulajdonképpen csak egyetlen tény marad, amely az egyetem 1490-ig való fennállása mellett szól: Ujlaky Ferenc pozsonyi prépostnak, illetve ügyvédjének az egykori egyetemi ingatlan tulajdonjoga érdekében 1544-ben és 1546-ban készült két beadványa szerint a doktorok és studensek tevékenységének a Mátyás halála utáni zavargások vetettek véget.¹¹⁵ E több évtizeddel későbbi, feltehetően szájhagyományon alapuló értesülést csak akkor vehetnénk készpénznek, ha más adatok is támogatnák. De, mint látjuk, ilyenek nincsenek. Sőt, súlyos érveket hozhatunk fel amellett, hogy a pozsonyi egyetem az 1570-es évek derekán, de legkésőbb 1477-ben megszűnt működni. Ehhez az egyetem épületeire, valamint annak tulajdonosaira vonatkozó adatokat és új eredményeket kell szemügyre vennünk.¹¹⁶

A pozsonyi egyetem épületének a legújabb időkig az egykori Ventur-utcában álló, emléktáblával is megjelölt impozáns gótikus házat tekintette szakember és laikus egyaránt. A XV. században, egykori tulajdonosáról Gmaitl-háznak nevezett épület történetét Császár Mihály foglalta össze monográfiájában, s az általa mondottak részben ma is helytállóak. Legalábbis mindaz, ami az egyetem előtti időszakra vonatkozik, vagyis addig, amíg az ingatlan egyik fele örökségképpen a király, a másik fele pedig vétel útján az érsek tulajdonába nem került, és azt mindketten az egyetem rendelkezésére nem bocsátották.¹¹⁷ A továbbiakat azonban újabban revízió alá vette és teljesen új megvilágításba helyezte Vendelín Jankovič, kimutatva, hogy a Gmaitl-ház csupán diákok szállásául szolgáló „bursa studentium” volt, míg az oktatás színteréül szolgáló főépület a Gmaitl háta mögött állt.¹¹⁸ Pontosabban, ma is ott áll, csak éppen a felismerhetetlenségig bekebelezve a prépostsági palotába. Ez utóbbi az 1631–1632, illetve az 1776. évi átépítések során nyerte el mai barokk formáját; a palota restaurálása, illetve a falkutatások során szerzett ismeretek szerint azonban eredetileg két teljesen különálló középkori épületből keletkezett. Közülük csak a dómhoz közelebb álló volt a prépostságé, a másik az egyetemhez tartozott. Jankovič figyelmeztet arra, hogy a városi számadáskönyveknek azok az adatai, melyek 1467. augusztus 4. és szeptember 16. között az egyetemi épületen végzett munkálatokról

¹¹³ Császár azt bizonyítandó, hogy Hippolit érsek átíratát szószerint kell értelmezni, s így Sánkfalvi 1488-ban a még működő egyetem alkancellárja volt, hivatkozik VIII. Ince pápa 1494. február 13-i bullájára, mely midőn megismétli II. Pálnak a pozsonyi prépostok számára adott engedélyét a főpapi jelvények használatára, kihagyja a szövegből a pozsonyi studium generalérra való utalást (i. m. 45–46). Gondolnunk kell azonban arra, hogy a szentszéki adminisztráció sokkal fejlettebb és pontosabb volt, mint a gyermek esztergomi érseké. Amott újrafogalmazták az aktuális helyzetnek megfelelően az iratot, emitt megelégedtek a mechanikus átírással.

¹¹⁴ A források közlését lásd Császár, i. m. 120, 122, 123, 127, 128, 132.

¹¹⁵ Közölve: Császár, i. m. 133–136.

¹¹⁶ A 9. jegyzetben idézett tanulmányomban már foglalkoztam a kérdéssel, de az ott mondottakat most kibővítve, részletesebben, s itt-ott korrigálva adom elő (i. m. 72–74).

¹¹⁷ Császár, i. m. 70–73.

¹¹⁸ JANKOVIČ, 2. j.-ben idézett művei.

szólnak, többnyire a „hincz [hinter] der Gemaitlin”, vagyis a Gmaitl-ház mögötti, tehát a prépostsági palota részévé vált épületre vonatkoznak. Egyebek mellett többen dolgoznak itt „an den gestvell den toktoresen”,¹¹⁹ azaz a doktorok katedráján, tanúsítva, hogy valóban a Jankovič által körülírt épületben folyt az oktatás. Hogy az egyetemnek két épülete volt, azt a XVI. századi hagyomány is megerősíti. Ujlaky prépostnak, illetve ügyvédjének a tulajdonjog ügyében írt, már említett 1544. és 1546. évi beadványai egyértelműen két épületről szólnak. Mátyás eszerint „domum amp-lam ... cum curia non indigna” bocsájtott az egyetem rendelkezésére.¹²⁰ Az előbbi nyilván a Gmaitl-házat, az utóbbi a mögötte álló épületet jelenti.

E curiának nevezett, átmenetileg egyetemi célokat szolgáló épület történetét a kutatás még nem tudta minden részletében megnyugtatóan tisztázni. Az bizonyosnak látszik, hogy azzal az épülettel azonos, melyet 1486-ban „un palazzo assai bello et honoratamente parato”, 1490-ben „hospitium regie maiestatis”, 1519-ben és 1520-ban „kunigs Haus”, 1523-ban pedig — Mária királynő által — „curia nostra” megjelöléssel emlegetnek.¹²¹ Hogy mikor, milyen célra építették eredetileg, arra vonatkozólag nincsen biztos adatunk. De talán igaza lehet Jankovičnak, mikor erre az épületre vonatkoztatja a pozsonyi városi számadáskönyveknek azt az 1466. október 22-én kelt bejegyzését, mely szerint 70 dénárt fizettek ki egy asztalosnak az „in des kunigs kameren zu Gmatlin” végzett munkájáért.¹²² A korábbi szakirodalom ezt az adatot a Gmaitl-házra magára, nem pedig a mögötte lévőre értette, s úgy értelmezte, hogy Mátyás, mint a ház felének tulajdonosa, ebben kívánt néhány szobát a maga számára szállásul berendeztetni.¹²³ Ha arra gondolunk, hogy a Gmaitl társtulajdonosa ekkor még Leonhard Jörger pozsonyi polgár volt, akinek a házrészét azután Vitéz vásárolta meg az egyetem számára, akkor azt kellene hinnünk, hogy a király kész lett volna „társbérletben” lakni alattvalójával, ami kevésbé hihető. Valószínűbb ezért, hogy a „zu Gmatlin” fordulat a Gmaitl-hoz, mellé, mögéje emelt épületre vonatkozik, s ez esetben egy 1466 táján eleve királyi „curia”-nak épített kisebb palotáról van szó, melyet a király 1467-ben szintén átengedett az egyetem céljaira.

Tíz évvel később azonban vissza is vette. 1477. június 12-én üzent hadat Mátyás III. Frigyesnek, nem sokkal Beatrixszal való házasságkötése után. Nem akarván távolhagyni friss feleségét, igyekezett őt az ausztriai hadszíntérhez közel elhelyezni, s erre Pozsony volt a legalkalmasabb. A királynő udvara ezért a nyár elején a határmenti városba költözött, ahol a számadáskönyvekben július 22-től kezdve jelentkeznek az udvartartásával kapcsolatos kiadások.¹²⁴ Hogy a királynő ekkor az előzőleg az egyetemnek átengedett curiában szállt meg, azt számos adat bizonyítja. 1477. november 14-én például 24 dénárt fizet a város egy hídért („prükl”), mely a „Hochen schuell”-ból a dómot körülvevő temetőbe („freithof bei S. Martin”) vezet. A bejegyzés szerint erre akkor került sor midőn a királyné a férje táborában tett látogatás után, Neuburgból (Klosterneuburg?) visszaérkezett.¹²⁵ Nyilvánvaló, hogy a híd a királynő kényelmét volt hivatott szolgálni: ne kelljen kerülővel mennie a Szent Márton székesegyházba.

¹¹⁹ Az adatok közölve: CSÁSZÁR, i. m. 107–108.

¹²⁰ CSÁSZÁR, i. m. 136.

¹²¹ BALOGH, 6. j.-ben i. m. 174–176. Balogh Jolán, nem ismerhetvén még a préposti palotában végzett kutatások eredményét, a korábbi szakirodalom alapján a „curia”-t egy a mai ún. Istropolitana-épülethez közeli telken állott, a XVIII. században lebontott épülettel gondolta azonosnak, s a fenti megjelöléseket erre vonatkoztatta.

¹²² JANKOVIČ, *O budovách...* In *Humanismus a renesancia...* 2. j.-ben i. m. 98.

¹²³ Pl. BALOGH, 6. j.-ben i. m. 176–177.

¹²⁴ BERZEVICZY Albert, *Beatrix királyné (1457–1508)*. Bp. 1908. 205 (Magyar Történelmi Életrajzok).

¹²⁵ CSÁSZÁR, i. m. 120.

1480-ban a város két ácsnak fizet ki 28 dénárt, amiért segítettek egy felvonót készíteni a „Hochschul”-ban. Erre nyilván az épületben folyó átalakítási munkálatok miatt volt szükség, s hogy itt a királyi curiáról, nem pedig a Gmaitl-házról van szó, azt egyértelművé teszi az a tény, hogy a munkát „Meister Wolf, des kunigs Pawmeister”, vagyis Wolfgang von Krembs, a király építőmestere vezeti.¹²⁶ Az időközben egyre kényelmesebbé és díszesebbé tett királyi szállás lakályosabbá tétele érdekében a király az 1480-as években egy kertet csatlakoztatott hozzá, melynek érdekében megvásárolt a káptalantól három házat s azokat lerontatta. (A vételárat még 1490-ben is követelte a káptalan Czobor Imre pozsonyi várkapitánytól.) Ezt a kertet a források a továbbiakban vagy „kunigs garten der hohenschul” (1491), vagy „Garten in des königs Hawss” (1519) néven említik, mutatva, hogy az egyetem és a királyi kúria épülete egy és azonos.¹²⁷

Nyilvánvaló a fentiek alapján, hogy 1477 nyaratól kezdve nem folyhatott már tanítás az egyetemen: a tantermeket magában foglaló épületet végérvényesen királyi (királynéi) szállássá alakították át (vagy vissza?). De mi lett a kollégium (bursa) célját szolgáló Gmaitl-ház sorsa? Minden bizonnyal a „domus” osztozott a „curia” sorsában, s ez utóbbival egyidőben az előbbi is a király, illetve udvartartása használatába került.

Említettük már, hogy a bukott Vitéz János, reménytelennek látva szeretett egyetemének jövőjét, 1472. április 30-án fél épületrészét néhány nemes szolgálójának adományozta.¹²⁸ Akaratát azonban nem volt már módja érvényesíteni, tulajdonrésze ugyanis a jelek szerint beleolvadt a királyéba, „államosítva” lett s ettől kezdve a Gmaitl-ház mindig osztatlan tulajdonként szerepel.¹²⁹ Nem sokkal az érsek halála után, 1473. január 5-én a pozsonyi telekkönyvbe, a Grundbuchba, „her Jörg vom Stain” nevét írták be a tulajdonosok rovatába.¹³⁰ Georg Stein, Mátvás boroszlói származású diplomataja és bizalmi embere feltehetően amolyan királyi-állami biztosként került bejegyzésre, hiszen az egyetem ekkor még működött. Öt évvel később, 1478. március 13-án — amikor az egyetem szerintünk már nem működött — újabb telekkönyvi bejegyzéssel találkozunk: a kollégium céljára szolgáló épületet ekkor egy bizonyos „her Angelus Rangon von Pern” nevére írják.¹³¹

A pozsonyi egyetem monográfiusa egy berni származású pozsonyi kanonokot sejtett e név mögött, azonosította őt azzal a „doctor Angelus”-szal, az egyetem feltételezett tanárával, akit a káptalan — mint fentebb láttuk — 1473-ban ünnepélyesen vendégül látott. Valószínűleg igaza volt Császárnak a két személy azonosításában, csak éppen nevüket és kiletüket állapította meg tévesen.¹³² A név eredeti formája ugyanis Angelo Rangone da Verona (Verona német neve: Bern!), s viselője nem más, mint a magyar

¹²⁶ BALOGH, i. m. 177.

¹²⁷ Uo. 176. — Minthogy a curia s a hozzá csatlakozó kert a XVI. század derekán már a pozsonyi prépost tulajdonába ment át, ebben a kertben kellett, hogy álljon Radéczy István prépost és egri püspök híres hársfája, az 1570-es évek költői „akadémia”-jának színtere. Vö. BARLAY Szabolcs, *Radéczy püspök híres hársfája. Egy négyszáz évvel ezelőtti irodalmi kör.* In Vig., XLII 1976. 744–748; Hortus Musarum. *Egy irodalmi társaság emlékei.* Szerk. RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, Bp. 1984; KLANICZAY Tibor, *Az akadémiai mozgalom és Magyarország a reneszánsz korában.* In Uő., *Pallas magyar ivadékai.* Bp. 1985. 25–26.

¹²⁸ Lásd a 33. jegyzetet.

¹²⁹ Az egyik adományozottnak, Dobay Györgynek János nevű fia 1505-ben sikertelenül próbálta a neki járó házrészét megszerezni. Vö. CSÁSZÁR, i. m. 128–129.

¹³⁰ CSÁSZÁR, i. m. 130, 132. Steinről lásd: BALOGH, 6. j.-ben i. m. 174, 671. — Érthetetlen, hogy a Jörg vom Stain nevet miért gondolta Császár azonosnak Georg Schönbörgevel (i. m. 72).

¹³¹ CSÁSZÁR, i. m. 130, 132.

¹³² Uo. 62.

történelemben Veronai Gáborként ismert Gabriele Rangone egri püspöknek, majd bíborosnak, Mátyás kancellárjának az öccse.¹³³ Ismeretes, hogy ha a reneszánsz korában valaki egy külföldi országban komoly pozícióba került, hamarosan jött utána az egész rokonság. Nincs mit csodálkoznunk tehát azon, hogy megjelent és Mátyás szolgálatába lépett Rangone unokaöccse, a diplomataként jeleskedő Francesco Fontana, s hogy idejött szerencsét próbálni nála jóval fiatalabb (talán más anyától származó) testvéröccse is.¹³⁴ Ez az Angelo Rangone, Antonio nevű bátyjával együtt 1473-ban még a veronai San Pietro Incarnario plébánia városnegyedében élt, de amennyiben ő az a Doctor Angelus, akit a pozsonyi káptalan 1473-ban két ízben is vendégül látott, akkor már ebben az évben Magyarországra kellett költöznie. Ennek az Angelus doctornak Angelo Rangone-val való azonossága azért feltételezhető, mert a pozsonyi káptalan másik díszvendége, Wolfgangus Prechtl de Hasleiten ekkor Gabriele Rangone káplánja volt. A nagy hatalmú püspök-kancellár ez utóbbit bízhatta meg öccse kíséretével, a magyarországi társadalmi elitbe való bevezetésével. Az is lehet, hogy a Veronából jövő Angelo éppen ekkor s éppen Pozsonynál lépett az ország földjére, s nagybátyja Prechtlt küldte elébe, hogy védencét a fővárosba vezesse. Ha így volt, akkor még inkább érthető, hogy a káptalan sietett az előkelő rokont és kísérőjét vendégül látni „in praesentia Domini plebani S. Martini et Domini Licentiatii”.¹³⁵ A bökkenő csak az, hogy forrásunk Angelust doctornak nevezi, márpedig ő sohasem végzett egyetemet, s egyébként is még csak 18 éves volt. Elképzelhető persze, hogy a XV. századi forrás, vagy a XVIII. században abból kiírt idézet pontatlan, s tévesen került oda a „doctor” megjelölés.

De akár járt már 1473-ban Pozsonyban Angelo Rangone, akár nem, az biztos, hogy 1478-ban az ő neve került be a telekkönyvbe. Mátyásnak 1481. március 10-én az akkor már Itáliába visszaköltözött Gabriele Rangonehoz írt leveléből tudjuk, hogy Angelo a királyné kíséretéhez tartozott, akinek egyik szolgáját bátyja és a király rosszalása ellenére feleségül vette.¹³⁶ Nyilván már 1478-ban is mellette volt Pozsonyban, s az udvartartás más tagjaival együtt a Gmaitl-házban szállt meg. Ezt megerősíti az egyik tanúvallomás abban az 1546. évi perben, melyet Ujlaky Ferenc prépost kezdeményezett a Gmaitl-ház tulajdonjoga ügyében. Egy bizonyos Sophia, Joannes

¹³³ A 9. jegyzetben idézett tanulmányomban feltételeztem, hogy Gabriele da Verona kancellárnak szerepe volt a pozsonyi egyetem megszűnésében. Bár az 1460-as évek végén és a 70-es évek elején Rangonét továbbra is a magyar történet egyik kulcsszereplőjének tartom, az egyetemmel kapcsolatos korábbi feltevésemet nem látom igazolva. Nagy kár, hogy mindezekig nem került sor életének és munkásságának, beleértve irodalmi tevékenységét is, monografikus feldolgozására.

¹³⁴ Angelo Rangonéről lásd: Raffaello BRENZONI, *Nuovi documenti su Fra Gabriele da Verona*. In *Le Venezie Francescane*, 1933. 23–25.

¹³⁵ Az Angelus megvendégeléséről szóló híradást, melyet a pozsonyi káptalan 1473. évi elveszett „liber rationum”-a alapján közöl a XVIII. századi *Series...Praepositorum et Canonicorum...*, Carolus Rimely részben hiányosan, részben önkényes betoldásokkal adta közre. (RIMELY, 69. j.-ben i. m. 258.) A *Series*-ben olvasható szöveg másolata a következő: „Ad jussum Dominorum honoratus est Dnus Doctor Angelus et expositi pro vino XVI. den. et pro uno pane XXXVII Denarii. Item honoratus est Dom. Doctor Magr. Wolfgangus, quondam ordinarius et expositi pro piscibus V grossi minus X denarii. In praesentia Domini plebani S Martini et Domini Licentiatii. — Item ad jussum Dnorum novissime honoratus est Dnus Doctor Angelus cum 6 pullis per 6 den. facien. 36 den. ...” (Štátni slovensky ústredny archív, Arch. Cap. Poson. Capsa K. 10, 28, f. 8v.)

¹³⁶ Közölve: *Mátyás király levelei, Külügyi osztály*. II. Kiad. Fraknói Vilmos, Bp. 1895. 104–110. Magyar fordítása: *Magyar humanisták levelei. XV–XVI. század*. Kiad. V. Kovács Sándor, Bp. 1971. 266–272.

Vorster pozsonyi polgár özvegye, azt vallotta, hogy „deficiente universitate illa domus occupata fuerit per aulicos, mox deinde occupavit Blasius Posa”.¹³⁷ Angelo Rangone az épületbe beköltöző „aulicus”-ok egyike volt — később, Veronába hazatérve „spectabilis miles”-nek címezik — s nyilván az előkelő rokonság miatt esett éppen őrá a választás midőn valakinek a nevét be kellett írni a telekkönyvbe.¹³⁸ Összhangban van mindezzel Corvin Jánosnak 1492. március 30-án kelt adománylevele, melyben a Gmaitl-házat az imént idézett tanúvallomásban említett Pósa Balázs sókamarásnak juttatja.¹³⁹ Corvin leveléből megtudjuk, hogy apja a Stephan Gmaitl után örökölt házat „pro collegio studentium” rendelte, de később megváltoztatva szándékát („turbata...intentione”) azt neki adta. Ezek szerint valamikor az 1480-as évek során a ház Corvin János tulajdonába került, a pozsonyi számadáskönyvek szerint 1490/1491-ben fegyverraktárnak használták,¹⁴⁰ 1492-ben pedig a herceg eladományozta. Midőn ezt az adományt május 1-jén II. Ulászló király is megerősíti, az erről szóló okmányban az egyetemet „már régen” elenyészettnek mondja (cessante seu extincto iamdudum studio).¹⁴¹

Az épületek és a tulajdonosok számbavétele és a rájuk vonatkozó adatok, ismeretek mérlegelése alapján bátran állíthatjuk immár, hogy az Universitas Istropolitana az 1470-es évek derekán, de legkésőbb 1477 nyarán, az egyetemi épületeknek a királyné udvara számára való igénybevételekor megszűnt létezni. Legjobb esetben egy évtizedre futotta életéből, pedig milyen nagy reményekkel indult útjára! A kor legjobb színvonalán álló humanista egyetemet próbált megszervezni alapítója, de hamar meg kellett elégednie egy szerény skolasztikus nívóval. Politikai bukása után már csak a tengődés maradt az egyetem osztályrésze, s a király sem látta értelmét talpra állításának. S mikor szüksége lett rá, nem habozott az épületeit, melyek amúgy is az ő tulajdonát alkották, más célra igénybe venni.

A nagy humanista uralkodó ne ismerte volna fel az egyetem fontosságát, sőt nélkülözhetetlenségét? Korántsem. S erre éppen az Istropolitana egyik első diákja, Ernuszt Zsigmond a tanú, aki pozsonyi kezdetek után Bécsben, majd Ferrarában folytatta tanulmányait. Ez utóbbi helyen írta 1475 körül tanára Lodovico Carbone a vele való dialógus formájában Mátyás dicséretéről és tetteiről szóló művét. Őt — mint láttuk — nagy valószínűséggel már a pozsonyi egyetem alakulásakor is csábították Magyarországra, s lehetséges, hogy a 70-es években újabb meghívást kapott, ezúttal magától a királytól.¹⁴² Dialógusának végefelé ugyanis, az ifjú pécsi püspök szájába adva a szavakat, közli, hogy Mátyás, az „invictissimus Pannoniae rex”, miközben szakadatlanul vívja háborúit, „tamen etiam de novo in Pannonia studio erigendo cogitat”.¹⁴³

¹³⁷ Császár, i. m. 138.

¹³⁸ Hogy milyen haszonnal járt Mátyás, illetve Beatrix aulicusának lenni, azt abból látjuk, hogy Angelo lovag, miután hazaköltözött Veronába, 1482-ben mint igen jó anyagi viszonyok között élő polgár szerepel az adózók névsorában, 1492-ben viszont már jóval szegényebbnek írják, 1502-ben pedig még szegényebbnek. Vö. BREZZONI, 134. j.-ben i. m. 25.

¹³⁹ Közölve: Császár, i. m. 124.

¹⁴⁰ Uo. 123.

¹⁴¹ Uo. 125.

¹⁴² PAOLETTI, 39. j.-ben i. m. 701. 1473 körülre datálja Mátyás meghívását, sajnos nem közölve, honnan veszi adatát.

¹⁴³ Lodovici CARBONIS *Dialogus de laudibus rebusque gestis R. Matthiae*. In *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*. Kiad. Franciscus TOLDY, Pesthini 1862. Hasonmásban kiadta Geisa ÉRSZEGI, Bp. 1986. 193–194 és in *Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei*. Kiad. ÁBEL Jenő, Bp. 1890. 214 (Irodalomtörténeti Emlékek II). Vö. PAJORIN Klára, *Humanista irodalmi művek Mátyás király dicsőítésére*. In *Hunyádi Mátyás... 87. j.-ben i. m. 341–344.*

Nem az egyetem gondolatát vetette el tehát a király, csupán a pozsonyinak a helyzetét ítélte reménytelennek, s ezért egy másiknak, egy újnak a létesítésén törte a fejét. S elhatározását tettek is követték.

A budai terv

Minden okunk megvan rá, hogy a Carbo dialógusában mondottaknak hitelt adjunk: számos adat és körülmény mutat arra, hogy az 1470-es évek végétől kezdve Mátyás erőfeszítéseket tett egy új egyetemnek az ország fővárosában való létesítése érdekében. Feltűnő azonban, hogy nem tudunk semmiféle alapítólevélről, illetve a királynak a pápához intézett engedélykéréséről. Ennek csak az lehet a magyarázata, hogy nem volt rá szükség, illetve, hogy a király eleve felhatalmazva érezte magát arra, hogy Budán egyetemet szervezzen. Az 1465-ben kelt pápai bulla ugyanis — mint láttuk — nem a pozsonyi egyetem felállítására adott engedélyt, hanem egy Magyarországon a király által kijelölt bármely városban létesítendő universitasra. Ebből következik, hogy a „magyarországi” egyetem helyét a királynak joga volt megváltoztatni: ha Pozsonyban nem sikerült tartósan biztosítani működését, nem kellett külön engedély ahhoz, hogy Budán szervezze újjá. Az Istropolitana első monográfusa, Xystus Schier egyenesen azt feltételezte, hogy Mátyás egyszerűen áthelyezte Pozsonyból Budára az egyetemet, aminek persze semmi alapja sincs; a dolog lényegére azonban, nevezetesen, hogy a budai szervezés a pozsonyi alapítás szerves folytatása, jól ráérezett.¹⁴⁴ Kár, hogy a későbbi szakirodalom, kevés kivétellel, elvetette ezt a logikus következtetést, nyilván azért, mert feltételezték, hogy a Istropolitana 1490-ig működött. A pozsonyi egyetem megszűnése idejének tisztázása nyomán most már hibátlan kronológiai rendbe illeszkednek az adatok; az Istropolitana az 1470-es évek derekáig tevékenykedett, lehet, hogy 1477-ig; 1475-ben azonban Mátyás már megpecsételve látta sorsát, s mint a Carbo-dialógus tanúsítja, elhatározta, hogy másutt szervez új egyetemet; az 1470-es évek legvégén pedig már sűrűsödnek a jelek, melyek szerint ezt Budán, a domonkosok studium generaléjára támaszkodva tervezi megvalósítani.

Ismeretes, hogy a budai rendi főiskola felállítását a domonkos rend 1304-ben határozta el, történetéről azonban egészen az 1470-es évek végéig alig tudunk valamit.¹⁴⁵ Ettől kezdve azonban a domonkos rend évente megtartott capitulumjának a határozatai egyre élénkebb tevékenységről tanúskodnak.¹⁴⁶ Ezek között olyanokkal ta-

¹⁴⁴ SCHIER, 8. j.-ben i. m. 20–21. Álláspontját meggyőzőnek találta Mária Terézia kormánya is, s ezért 1780-ban a nagyszombati egyetem Budára helyezését azzal is indokolta, hogy Mátyás az ország határán lévő egyetemet a könnyebb megközelíthetőség érdekében szintén Budára helyezte át. (CSÁSZÁR, i. m. 141.) A XX. századi szakirodalomban csupán Barankay Lajos osztja azt a felfogást, hogy a budai egyetem-szervezésnek is az 1465. évi pápai felhatalmazás volt az alapja. Vö. BARANKAY, 9. j.-ben i. m. 326.

¹⁴⁵ HARSÁNYI András, *A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt*. Debrecen 1938. 145–146.

¹⁴⁶ A római központi domonkos levéltár magyar vonatkozású regesztáiról Iványi Béla készített másolatokat, de azokat teljes egészében nem publikálta, csupán ismertetést közölt róluk: IVÁNYI Béla, *A Szent Domonkos-rend római központi levéltára*. In LK, VII 1929. 1–31; Uő., *Bilder aus der Vergangenheit der Ungarischen Dominikanerordenprovinz*. In *Mélanges Mandonnet*. Paris 1930. II, 437–478. Iványi teljes másolatanyaga alapján készült Harsányi előbb idézett könyve; Iványi ismertetései nyomán, de az eredeti római forrásokat konzultálva írta Banfi Florio több, a magyar domonkosrendet érintő tanulmányát. A közös forrásanyagból következik, hogy ugyanazok az adatok, idézetek Iványi, Harsányi és Banfi munkáiban egyaránt megtalálhatók. Ilyenkor a legkönnyebben hozzáférhető Harsányi-kötetre hivatkozom.

lálkozunk, mint az 1477. szeptember 8-i döntés, mely szerint a zágrábi konventhez tartozó frater Antonius de Jadra (Zárai Antal) engedélyt kap arra, hogy „in universitate Budensi” megkapja a magisteri jelvényeket és élvezze ezután a magisterek privilégiumait.¹⁴⁷ 1479. április 26-án a rendi káptalan a kiváló filozófus és teológus szicíliai Franciscus Nardus de Neritonot nevezi ki a budai studium generale régensévé, meglepő módon „ad instantiam serenissimi regis Hungariae”.¹⁴⁸ Mátyás tehát ekkor már érdekelve volt abban, hogy ki a domonkos főiskola vezetője, s ez a jelek szerint a továbbiakban is így volt; sőt mintha egyenesen ő döntött volna, s a rend csak jóváhagyta azt. Legalább is erre vall a rend generalisának 1481. december 12-i határozata, mely szerint „Magister Petrus Nigri sive frater Petrus Nigri fuit institutus regens monasterii Budensis de voluntate regis et regine Hungarie”.¹⁴⁹ Korábban a királynak még csak az instantiájáról volt szó, most már a voluntásáról!

Nigri az időközben Beatrix gyóntatójává lett Antonius de Jadra javaslatának köszönhetően a királyi pár bizalmát, s nyilván tőle értesült a budai studium generaléban végbemenő változásokról, a király szándékairól. Éppen sajtó alatt lévő *Chlypeus Thomistarum* című művét sietett ezért a magyar királynak dedikálni s magasztalni őt, amiért országa virágzó székvárosában, Budán, a prédikáló rend barátainál „universale gymnasium”-ot létesített, gondoskodva a tanárok bőséges fizetéséről és a diákok ellátásáról.¹⁵⁰ Kérdés persze, hogy mindez már valóság volt-e, vagy még csak terv, melyet Antonius frater captatio benevolentiae-ként, eltúlozva közölt rendtársával. Annyi azonban az elmondottakból biztos, hogy Mátyás lépéseket tett abba az irányba, hogy a budai domonkos studium generale az „universale gymnasium” színvonalára emelkedjék, s a későbbiekben a kiépítendő teljes egyetem teológiai karaként működjék majd. A pozsonyi egyetem tárgyalásakor láttuk már, hogy ez nem szokatlan elképzelés, Bécsben is a domonkos studiumra épült az egyetemi teológiai oktatás,¹⁵¹ s Pozsonyban is domonkosokat szeretett volna látni Vitéz a teológiai kar élén.

Nem tartom feladatomnak, hogy elősoroljam és mérlegeljem mindazokat az adatokat, melyeket a budai studium generale működésére, 1480 utáni tanmenetére és tanáraitra vonatkozóan a szakirodalom eddig feltárt.¹⁵² Csupán azt szeretném hangsúlyozni, hogy minden biztos értesülésünk a domonkos főiskolára vonatkozik, mely a jelek szerint valóban magas színvonalra emelkedett, s Mátyás halála után is még évtizedekig virágzott. A rendi kereteken túli esetleges tevékenységről azonban hallgatnak a források. Azok az adatok pedig, melyek nem domonkos tanárok működésére látszanak utalni, felette bizonytalanok. Így például, a Mátyás által 1489-ben meghívott Aurelio Brandolini Lipporól csak egyik művének száz évvel későbbi kiadója, Sebasti-

¹⁴⁷ HARSÁNYI, i. m. 147. Vö. Florio BANFI, *P. Antonio da Zara O. P. confessore della regina Beatrice d'Ungheria (sec. XV)*. In Archivio Storico per la Dalmazia, XXVI 1938. 282–302.

¹⁴⁸ HARSÁNYI, i. m. 152, 154.

¹⁴⁹ Nigriről: *uo.* 178–225; a generalis határozata a 18. lapon.

¹⁵⁰ „Instituisti namque hac civitate Buda, florentissima regni tui sede, apud Praedicatorum Ordinis fratres universale gymnasium, ubi cuncti generis discipline philosophiae, theologiae, sancteque Scripture, ubertim possit, quod quisque cupit, haurire... Preceptores namque, et qui regendo studio presidentes habentur, aurum quotannis abs tua Majestate affluenter excipiunt. Scholaribus vero ipsis, conservis meis, cibos, vestimenta, lectos, et quae hominibus per diem, ac noctem opportuna sunt, abunde largiris.” Az előszó teljes szövege közölve: BANFI, i. m. 301–302.

¹⁵¹ Lásd a 104. jegyzetet.

¹⁵² A számitásba jövő vagy feltételezhető domonkos tanárok elősorolását lásd: HARSÁNYI, i. m. 153–160.

anus Corradus állítja, hogy Pannoniában retorikát tanított.¹⁵³ Többen feltételezték, hogy az egykori pozsonyi professzor, Martin Ilkusz, ekkor a budai Nagyboldogasszony templom plébánosa, szintén tanított volna a szomszédos Szent Miklós domonkos kolostorban. Erre az adott okot, hogy 1487-ben egy levelében más címei mellett „artium et sacre theologie professor”-nak is titulálta magát.¹⁵⁴ Kizárni természetesen nem lehet, hogy szerzetlen kívüli személy, akár Brandolini, akár Ilkusz, akár más ne taníthatott volna, de amíg legalább egyetlen ezt igazoló biztos tényt sem ismerünk, addig fenntartásokkal kell fogadnunk a kései híradásokat, illetve másképpen kell értelmeznünk az olyan adatokat, mint Ilkusz professzori címe (vonatkozhatott ez korábbi pozsonyi működésére is).

El kell tehát fogadnunk az újabb kutatóknak, elsősorban Banfi Floriónak azt a következtetését, hogy a budai egyetem szervezése nem jutott túl a domonkos studium generale megreformálásán, színvonalának emelésén, egy későbbi teológiai fakultás szerepére való alkalmassá tételén. Egyetemről így nem beszélhetünk, habár van rá példa, hogy az intézményt universitásnak nevezik. Banfi azonban meggyőzően dokumentálta, hogy a domonkos rend keretében szokás volt a rendi főiskolákat universitásként említeni és egyes studium generaleknak engedélyt adni arra, hogy kivételesen magisteri jogokkal ruházzanak fel rendtagokat.¹⁵⁵

Pedig ahhoz nem fér kétség, hogy Mátyás komolyan óhajtott székvárosában egy korszerű, s a magas színvonalú teológiai oktatás mellett elsősorban a humanista studiumokat favorizáló egyetemet létrehozni. A király utolsó évében Budán vendégeskedő Brandolino Lippo nem alap nélkül beszélteti Mátyást egyik dialógusában a főiskolák fontosságáról, szájába adva e szavakat: „studia litteraria in hac nostra Pannonia curaverim.”¹⁵⁶ Ezt erősíti meg annak a hatalmas épületkomplexumnak a terve, mely a hét szabad művészet, vagyis az artes oktatásának a színtere lett volna, s melyet Heltai Gáspár krónikájából ismerünk.¹⁵⁷ E sokáig fenntartással fogadott leírás hitelességében Balogh Jolán érvei, Kulcsár Péter forrásközlése s különösen Feuerné Tóth Rózsának a Filarete traktátusával és vázlataival való összefüggést bizonyító tanulmánya után nincs okunk kételkedni.¹⁵⁸

Okulva a pozsonyi vállalkozás kudarcából, a király a budai egyetem esetében nem akarta elsietni a dolgot, hanem egy minden szempontból megalapozott, az oktatásra kiválóan alkalmas korszerű épülettel, s megfelelő „infrastruktúrával” rendelkező, a tanárok és diákok bennlakását egyaránt biztosító, s anyagiakkal kellőképpen ellátott intézményt álmódott meg. Nem szabad, hogy meglepjen a tervezett épületnek a budai környezethez mérten szokatlan, hétemeletes gigantikus mérete sem. Uralkodásának utolsó éveiben Mátyás tervei, szándékai nem voltak mentesek a megalomániától. A Corvina-könyvtár fejlesztésében is 1485 után mutatkozik a legnagyobb aktivitás mind

¹⁵³ Elisabetta MAYER, *Un umanista italiano della corte di Mattia Corvino. Aurelio Brandolini Lippo*. In *Studi e documenti italo-ungheresi della R. Accademia d'Ungheria di Roma*, II 1937. 139.

¹⁵⁴ DOMONKOS, 36. j.-ben i. m. 76.

¹⁵⁵ Vö. BANFI Florio recenzióját Francesco Ehrle, *I piú antichi statuti della facoltà teologica dell'Università di Bologna* c. könyvéről, in *Száz.*, LXXI 1937. 91–94; Uő., 147. j.-ben i. m. 286–288. Hasonló álláspontot vall: L. S. DOMONKOS, *The State of Education in Hungary on the Eve of the Battle of Mohács (1526)*. In *Canadian-American Review of Hungarian Studies*, II 1975. kny. 5.

¹⁵⁶ Aurelii BRANDOLINI *De comparatione rei publicae et regni*. In ÁBEL, 143. j.-ben id. kiad. 140.

¹⁵⁷ HELTAI Gáspár, *Chronica az magyaroknak dolgairól*. Colosvarot, Heltai Gasparne, 1575, hasonmás kiadás, Bp. 1973. 177r–178v (Bibliotheca Hungarica Antiqua, VIII).

¹⁵⁸ BALOGH Jolán, *A magyar renaissance építészet*. Bp. 1953. 15–16; KULCSÁR Péter, *Az óbudai egyetem Heltai Gáspár krónikájában*. In *A. Univ. Szeg. A. Hist. Litt. Hung.* X–XI 1971. 5–7; FEUERNÉ TÓTH Rózsa, *A budai „schola”: Mátyás király és Chimenti Camicia reneszánsz ideálváros-nyegyed terve*. In *Építés — Építészettudomány*, V 1974. 373–385.

a vásárlás, a másolás, az illuminálás, a könyvkötés, mind pedig a környezet pompájának kialakítása terén. „A királynak az a szándéka — írja 1489. szeptember 16-án Bartolomeo della Fonte — hogy amint minden más dologban, úgy ebben a könyvtárban is fölülmúlja a többi uralkodót.”¹⁵⁹ A „más dolgok” között a király építkezéseire is gondolnunk kell, a megvalósultakra, mint a visegrádi palota és a tervezettek, mint a Dunát átívelő kőhíd, — vagy a budai egyetem artes-fakultásának épülete. Ha ez utóbbi megépült, s az új egyetem létrejött volna, a XV. század végén Magyarország egy Európában egyedülálló kulturális létesítménnyel büszkélkedhetett volna.

*

Tiszavirág életű volt a pozsonyi, meg sem született a budai egyetem. A közvetlen utókor mégis számontartotta, méltányolta Mátyás erőfeszítéseit, s őt mint nagy iskolaalapítót, mint a tudomány oktatásának és művelésének szentelt intézmények megteremtőjét ünnepelte. Vitéz János érdemei feledésbe merültek; a XVI. században már a pozsonyi egyetem is kizárólag mint Mátyás alkotása élt az emlékezetben. Ujlaky Ferenc pozsonyi prépost 1544. évi beadványa szerint Mátyás „jó és ájtatos szellemétől vezetve az isteni felség dicséretére és tiszteletére, valamint királysága dicsére és megvilágosítására Pozsony városában a szép és a szent tudományok (bonas et sacras litteras) tanulmányozására 'universale studium'-ot ... létesített.”¹⁶⁰ Forgách Ferenc pedig arról tud, hogy „Pozsonyban hatalmas épületet emeltetett, hogy valamennyi tudományos kar számára messze földön híres és tökéletes központot létesítsen.”¹⁶¹ A budai terv visszhangját ismerhetjük fel Székely István soraiban: „az ő akaratia ez vala, ha az isten tovaba ez vilagon meg haggia vala, hog' oll' tanossagnac heliet szerezzen it ez országba, ki mind e' szeles vilagot meg halagia.”¹⁶² Mintha csak Bartolomeo della Fonte szavait hallanánk! Hogy mekkora fontosságot tulajdonítottak az utódok Mátyás egyetem-alapításának, azt a legjobban mégis Heltai tanúsítja, aki miközben Bonfini-t rövidíti, nem habozik őt kiegészíteni a budai „schola” tervének részletes leírásával. Az itt olvashatók alapján írja később Szenci Molnár Albert a *Discursus de summo bono* ajánlólevelében, hogy Mátyás király „Budan az kiralyi Collegiumnak már fundamentomat is felrakatta vólt.”¹⁶³

De hiába terjedt ki a Mátyás-mítosz az egyetemalapítóra is, Hungaria mégis csak a nyugati kereszténység egyetlen egyetem nélküli országaként lépte át a XVI. század küszöbét. A korabeli Európa nem is tételezte fel, hogy egy ilyen hatalmas országnak nincsen egyeteme. Mikor javában folyt a VIII. Henrik angol király válása ügyében az immár nemzetközivé vált vita, Croke velencei angol követ 1530. július 1-jén azt írta urának, hogy valamennyi keresztény egyetem a király álláspontját támogatná, s ezért célszerű lenne megszerezni az Olaszországban, Franciaországban, Németországban,

¹⁵⁹ Bartholomaeus FONTIUS, *Epistolarum libri III*. Kiad. Ladislaus JUHÁSZ, Bp. 1931. 36–37 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum). Magyarul idézi: CSAPODI Csaba, *A Corvina könyvtár története*. In *Bibliotheca Corviniana*. Bp. 1967. 23.

¹⁶⁰ CSÁSZÁR, i. m. 133.

¹⁶¹ Ghymeszi FORGÁCH Ferencz nagyváradai püspök *Magyar históriája*. 1540–1572, kiad. MAJER FidéL, Pest 1866. 424 (MHHS XVI). Magyarul, Borzsák István fordításában: *Humanista történetírók*. Kiad. KULCSÁR Péter, Bp. 1977. 950 (Magyar Remekírók).

¹⁶² SZEKEL' Estvan, *Chronica ez vilagnac ieles dolgairol*. Craccoba, Striykoviai Lázár, 1559, hasonmás kiadás, Bp. 1960. 219r (Bibliotheca Hungarica Antiqua, III).

¹⁶³ SZENCI-MOLNÁR Albert, *Discursus de summo bono*. Kiad. VÁSÁRHELYI Judit. Bp. 1975. 89. (Régi Magyar Próza Emlékek, 4).

Ausztriában, *Magyarországon* és Skóciában lévő egyetemek egyetértését.¹⁶⁴ Tudjuk, hogy történtek ilyen megkeresések egyes egyetemeknél (Párizs, Bourges, Bologna, Padova, Angers, Toulouse, Orléans stb.). Hogy Magyarországra írtak-e az angol király emberei, arról nincs tudomásunk. Ha igen, választ nem kaptak.

Függelék

Ifj. Kállay Lőkös János nevelőjének levele [levelének melléklete?] id. Kállay Lőkös Jánoshoz [Pozsony, 1467. augusztus] (OL Dl. 48206). Közzéteszi és magyarra fordította Csonka Ferenc.¹⁶⁵

- Registrum habiti seu recepti sumpmati ac exposicionis eiusdem.
- Primo a domino meo gracie digno domino Johanne de Kallo recepi florenos undecim, quos ita exposui.
- Primo in Doob equos Petri Tharnok babatare feci et solvi denarios 8.
- Thome, famulo Johannis filii vestre egregietatis solvi florenos 4.
- Petro Tarnok pro expensis, sicuti asserebat, ex commissione vestre egregietatis, solvi florenos 1,5.
- In via usque Budam exposuimus florenos 2.
- Hospiti Budensi pro munere, quod Johannes filius vestre egregietatis ab eodem comparavit et tulit seu portavit matri seu noverce, videlicet pro cultello, solvi florenum medium.
- Johanni, filio vestre egregietatis, comparavi unum manile ad camisiam, quam noverca sua eidem propinavit, pro quo solvi denarios 25.
- Tres libras papirii comparavi vigintiquatuor denarios.
- Pro incasto galles duas uncias vulgo loth denarios 4.
- Vitrolium pro incasto denarios 2.
- Gumi pro incasto denarios 3.
- Pro obligaminibus Johannis, filii vestre egregietatis, que per iemem mutuaverat, eciam sine scitu meo, et que vestre egregietatis non ausus fuit narrare, debui solvere unum florenum cum medio et denarios novem.
Sumpma floreni 10 et denarii 25.
Restat adhuc de illis denarii 75.
- Elyas de Peer circa festum penthecosten misit viginti duos florenos, cum vestra egregietas preceperat eidem vigintisex dirigere.
Exitus eorundem
- Vectori a Buda usque Posonium quatuor floreni cum medio, et ista solucio magna evenit nobis ex opere Pauli Kalamari, nam in nundinis paramus habere doubus florenis a Buda usque Posonium currus sufficientes, propter tamen eius assecurationem illos currus negleximus, dupliciter incurrimus solucionem aurigarum [?].
- In via a Buda usque Posonium exposuimus florenos duos cum [?] et vigintiquinque denarios.
- Tercio die post Corporis Christi Posonium intravimus et usque festum visitacionis virginis gloriose pro mensa exposuimus duos florenos cum [?].
- Pro duobus calceis Johanni et famulo sedecim denarios.

¹⁶⁴ *Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII.* IV/III. Kiad. J. S. BREWER, London 1876. 2921. A levélrészletet idézi: BÉKEFI Remig, *A pécsi egyetem*. Bp. 1909. 132.

¹⁶⁵ Az egyes bekezdések élén álló „Item” szócskát elhagytuk.

- Filii dominorum hic existencium Johannem visitaverunt, ad quos pro honore exposui denarios 12.
- In festo Johannis Baptiste pro victima Sancti Johannis exposui denarios octo.
- Ad balneum solvi denarios septem.
- Lotrici propter camisias et lintheamen Johannis filii vestre egregietatis solvi quinque denarios.
- Dominus magister Georgius etc., ibi naturalem [?] cartam, exposui denarios septem.

Sumpma expositionis floreni novem cum medio et quinque denarii.

- Adhuc habemus tredecim florenos in toto de ambabus dacionibus et denarios quadraginta duos, nam tres iterum exposuimus ad cenam ipso die Dominico, quo magistro Georgio archidiacono etc. domino nostro hoc registrum dedimus.
- More registri volo scribere vestre egregietatis totam rem nostram propter repentinum recessum ipsius Magistri Georgii, ob hec ne imputare vestra michi velit egregietas.
- Primo in Owar domino Archiepiscopo Johannem filium vestre egregietatis presentavi, quem leto animo suscepit, committens michi, ut sollicitam curam eiusdem gerere fideliter deberem. Eciam ut ad morem se instar aliorum nobilium vestire deberem. Tales de presenti sunt inter alios potenciores: filius Francisci de Chaak; filius Ladislai de Dombo; filius comitis de Zeen; germanus Johannis Parvi, alias kysyanko, familiaris Regis; filius Johannis Erzth; germanus Archiepiscopi et quam plures alii.
- Pro habitu, puta veste pro forma studentum, ut doctus sum a sartore, necessariis sumus decem florenis pennisium et sericum comparare.
- Necessary est ad iemem una suba volpina.
- Necessary est extra formam una tunica longa usque terram pendens et cum pelle leporinali vel melina [?] subduci, quolibet die festo extra hospicium seu bursam.
- Necessary erit ad iemem una iopula et unum par caligarum.
- Die Dominico proximo post festum beate visitacionis virginis gloriose usque festum Michaelis Archangeli qualibet septimana de comestione et bibicione, domo videlicet habitacione ac lignalibus solvo florenum et viginti quinque denarios de tribus personis videlicet Johanne, me et famulo, nam adhuc burse non sunt bene reformate. Est igitur stare in hospicio. Et sic pensavi tres personas posse stare et contentam hic per annum sexaginta tribus florenis laudabiliter. Eciam si videat vestre egregietatis mei ex parte onerari, supplico, michi significet eadem, volo propriis uti, volo tamen et cupio ad festum Nativitatis virginis gloriose de singulis per vestram egregietatem doceri. Descendam enim ad illud tempus unde et vestra egregietas unum vel duos ex familiaribus bene doctos per vestram egregietatem derelinquere dignetur. Supplico unde transmittere vel autem huc sursum, qui cuncta disponat ad honorem vestre egregietatis et utilitatem ac profectum imprimis nostri et dilecti filii eiusdem vestre egregietatis.

Eciam rogo intimare ex parte plebanie etc.

*

- Lajstrom a megkapott illetve átvett pénzösszegekről és annak elköltéséről.
- Először is az én halára méltó uramtól, Kállay János úrtól kaptam tizenegy forintot; ezt a pénzt így költöttem el.
- Először is Dobon megpatkoltattam Thárnok Péter lovait, kifizettem 8 dénárt.
- Tamásnak, aki méltóságod fiának, Jánosnak szolgája, kifizettem 4 forintot.
- Tárnok Péternek költségeiért, melyek állítása szerint méltóságod megbízása alapján történtek, kifizettem másfél forintot.

- A Budáig tartó úton elköltöttünk 2 forintot.
- Méltóságod fia, János, a budai vendéglátónktól vásárolt egy ajándéktárgyat, ezt anyjának illetve mostohájának hozta. [Ezért az ajándékért], azaz egy kis késért fizettem [a vendéglátónknak] fél forintot.
- Méltóságod fiának, Jánosnak, vettem egy kezelőt az ingéhez, az inget mostohája adta neki, fizettem 25 dénárért.
- Vásároltam három font papírt 24 dénárért.
- Tinta készítéséhez két unciányi, köznyelven egy lóthnyi [latnyi] gubacsot 4 dénárért.
- Tinta [tárolására] egy kis üveget 2 dénárért.
- Tinta készítéséhez mézgat 3 dénárért.
- Méltóságod fiának, Jánosnak, kölcsöneiért, amelyeket a tél folyamán vett fel, mégpedig a tudtom nélkül, s amelyekről méltóságodnak nem mert beszélni, kifizettem másfél forintot és 9 dénár.

Az összes kiadás 10 forint és 25 dénár.

Maradt még 75 dénár.

- Péri [?] Illés pünkösöd ünnepe [május 17.] táján küldött 22 forintot, holott méltóságod azt hagyta meg neki, hogy 26-ot küldjön.

Ugyanazoknak a kiutazása

- Budától Pozsonyig 4,5 forintot fizettünk a szekeresnek; ez a nagy költség Kalamár Pál beleavatkozása miatt történt. Mi ugyanis a vásáron 2 forintért foglaltunk le megfelelő kocsi Budától Pozsonyig, az ő rábeszélésére azonban ezeket a kocsikat mellőztük, és így kiveredtünk bele a dupla szállítási költségbe.
- A Budától Pozsonyig tartó úton elköltöttünk 2 forintot és 25 dénár.
- Úrnapja után való harmadik napon [május 30.] megérkeztünk Pozsonyba, és Sarlós Boldogasszony ünnepéig [július 2.] élelemért kifizettünk 2 forintot.
- Jánosnak és szolgálójának két [pár] lábbelijéért 16 dénár.
- Az itt tartózkodó urak fiai meglátogatták Jánost, megvendégelésükre kifizettünk 12 dénár.
- Keresztelő Szent János ünnepén [június 24.] a Szent János áldozatért [áldomásért?] kifizettem 8 dénár.
- Fürdőért kifizettem 7 dénár.
- Méltóságod fiának, Jánosnak, kimosattam az ingeit és az ágylepedőjét; a mosónőnek fizettem 5 dénár.
- György magister úr stb.; itt [vettem] írópapírt, kifizettem 7 dénár.

Az összes kiadás 9,5 forint, valamint 5 dénár.

- A két adományból maradt még 13 forint és 42 dénár, mert azon a vasárnapon, amikor György magister főesperesnek stb., a mi urunknak leadtuk ezt a lajstromot, az ebédért újra kifizettünk 3 dénár.
- Lajstromszerűen le szeretném méltóságodnak írni György magister váratlan visszalépése miatti helyzetünket, nehogy majd méltóságod szemrehányást tegyen nekem ezek miatt.
- Először is az Óvárban bemutatam az érsek úrnak méltóságod fiát, Jánost, akit derűs lélekkel fogadott, s egyúttal meghagyta nekem, hogy hűséggel és nagy törődéssel viseljem a gondját, hozzátéve, hogy más nemesek szokása szerint kell őt felruháznom. Jelenleg egyebek között ezek a hatalmasságok vannak itt: Csáky Ferenc fia; Dombay László fia; Zeen comesének fia; Johannes Parvus másképp kiskirály királyi familiáris [unoka?] öccse; Er[n]zth János fia; az érsek [unoka?] öccse és még többen mások.
- A ruházatunkhoz, mint például a tanulók egyenruhájához, ahogy a szabótól értesültem, tíz forintért vásárolnunk kell veronai szövetet és selymet.
- Téli időre szükségünk van egy rókabőrből készült subára.

- Az egyenruhán kívül szükségünk van egy földig érő ködmönre, ezt nyúl- vagy nyestprémmel kell kibélelni, amelyet aztán bármilyen ünnepen lehet házon vagy bursán kívül [hordani].
- Téli időre szükségünk van egy mellényre és egy pár harisnyára [salavárirra].
- A Sarlós Boldogasszony utáni vasárnaptól [július 5.] kezdve egészen a Szent Mihály arkangyal ünnepéig [szeptember 29.] mindenegyves héten kifizetek ételért, italért, szállásért, tüzelőért egy forintot és 25 dénárt a három személyért, mégpedig Jánosért, értem és a szolgálért, mert a bursák még nincsenek kellőképpen felújítva. Szálláshelyünkön kell tehát maradnunk, és úgy számoltam, hogy a három személy itt egy évig tisztességesen megélhet 63 forintból. Egyébként ha méltóságodnak úgy tűnik, hogy én csak nehézségeket okozok, akkor ezt, kérem, jelezze nekem. Én szeretnék a saját dolgaimmel foglalkozni, mégis azt akarom és kívánom, hogy Kisasszony napjáig [szeptember 8.] méltóságod mindenről tájékoztasson engem. Ekkorra ugyanis leköltözöm innét, méltóságod pedig familiárisai közül egy vagy két, méltóságod által jól kioktatott embert méltóztassék hátrahagyni. Kérem, küldjön át vagy ide fel egy embert, aki méltóságod jó hírneve szerint mindent elrendez, elsősorban a mi és méltóságod szeretett fia hasznára és előmenetelére.

Kérem azt is, hogy a plébániára vonatkozóan tájékoztasson engem stb.

L'UNIVERSITÉ EN HONGRIE À L'ÉPOQUE DE MATHIAS CORVIN

Connaissant les incomparables résultats de la mécénature de Mathias Corvin dans le domaine de la culture, on se demande à juste titre pourquoi il n'a pas réussi à créer une université assez stable pour survivre. Celle fondée en 1465, qui fonctionnait à Presbourg (Pozsony en hongrois, Bratislava en slovaque) à partir de 1467, ne subsista que fort peu de temps, et nous ne possédons que quelques rares données à son sujet. La présente étude apporte de nouvelles lumières à la connaissance de cet établissement appelé *Universitas Istropolitana*, et propose une explication de son échec, se basant sur quelques sources importantes découvertes au cours de ce dernier quart du siècle, et sur quelques circonstances négligées jusqu'ici.

Partant de ces données, l'auteur constate que le jeune roi était favorable à la fondation de cette université, mais celle-ci fut avant tout l'œuvre de János Vitéz, archevêque d'Esztergom, et „père de l'humanisme hongrois”. En dehors des professeurs déjà identifiés de l'établissement (tels Regiomontanus, Ilkusz, Gatti et d'autres), l'étude fait connaître quelques humanistes remarquables que le fondateur Vitéz y a invités, ou avait l'intention d'y attirer, mais qui n'ont pu répondre à son appel (Bartolomeo Fonzio, Argyropulos, Trapezuntius, Ugoletto), et fournit aussi des précisions sur deux professeurs jusqu'ici entièrement inconnus (Valentinus de Weresmarth, Andreas de Sancto Georgio). L'auteur accroît également le nombre des noms déjà connus des étudiants: ceux qu'il découvre viennent de l'élite sociale du pays, ce qui témoigne que l'initiative de Vitéz a trouvé un écho favorable dans la couche dirigeante.

L'archevêque humaniste voulait créer une université moderne, basée sur les *studia humanitatis*, il consacra donc une attention particulière aux *artes*, désireux d'assurer un haut niveau à cette faculté. Mais ses efforts n'ont pas abouti, les meilleurs professeurs désertèrent après quelques années l'université de Presbourg qui, loin de devenir un haut lieu de l'enseignement humaniste, s'enlisait dans le provincialisme et dans la scolastique. A la suite de la disgrâce et peu après la mort (1472) du fondateur, l'université resta sans patron, et le roi même l'abandonna à son destin. L'auteur cherche à démontrer que l'agonie de l'université, contrairement aux hypothèses précédentes, ne dura pas jusqu'à la fin du règne de Mathias, mais seulement jusqu'au milieu des années 1470, au plus tard jusqu'à 1477. Cette affirmation est étayée avant tout par les récentes recherches slovaques concernant les bâtiments de l'université, d'où il ressort que l'édifice principal, destiné aux besoins de l'enseignement, fut aménagé, dès l'été de 1477, comme „*hospitium regiae maiestatis*” où le roi, partant pour la campagne d'Autriche, installa sa femme. L'autre bâtiment important de l'université, la *bursa* qui avait servi de foyer aux étudiants, accueillit à son tour la suite de la reine. L'*Universitas Istropolitana* cessa ainsi d'exister en 1477 au plus tard.

L'étude souligne qu'il serait erroné d'en conclure que Mathias fût indifférent à la cause universitaire, au contraire: ayant jugé sans espoir l'avenir de l'institution fondée par Vitéz, le roi décida dès le milieu des années 1470 de créer une nouvelle université dans sa capitale, à Bude. La dernière partie de l'étude énumère les arguments qui prouvent sans conteste qu'il se préparait à fonder une université digne de sa puissance et de la grandeur de son pays, faisait préparer des plans pour un bâtiment prestigieux, réunissait les fonds nécessaires et projetait l'invitation des professeurs renommés. Mais l'université de Bude dût rester à l'état de projet; seule la future faculté de théologie eut quelque réalité, ses fonctions étant remplies par le *studium generale* dominicain de Bude, élevé au niveau universitaire. Malgré son échec, la postérité immédiate honora en Mathias un grand promoteur de l'enseignement que seule la mort a empêché dans la réalisation de ses projets.